

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЖУРНАЛІСТИКИ
Кафедра історії журналістики

Кваліфікаційна робота

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

Фотопроект

«У мене немає дому»

Терміни реалізації проєкту:

початок — 01 жовтня 2022

закінчення — 04 грудня 2022

Виконала

студентка магістратури
денної форми навчання
спеціальності 061 «Журналістика»
освітньо-професійної програми
«Арт-медіа»

Аліса ШРАМКО

Керівник

доцент Любов БОЯРСЬКА

Київ – 2022

ЗМІСТ

1. Загальні відомості.....	3
2. Характеристики проєкту.....	3
2.1. Ключові слова.....	3
2.2. Реферат проєкту.....	3
2.3. Масштаб проєкту.....	8
2.4. Спрямованість проєкту.....	8
2.5. Ступінь новизни	9
3. Організаційний план розробки проєкту та організації виробництва.....	9
3.1. Стан виконання робіт за проєктом до моменту його схвалення.....	9
3.2. Календарний план виконання робіт за проєктом.....	9
3.3. Організація заходів.....	10
4. Очікувана ефективність проєкту.....	11
4.1. Економічна ефективність проєкту.....	11
4.2. Соціальна ефективність проєкту.....	11
4.3 Інші види ефектів.....	12
5. Аналіз потенційних ризиків проєкту.....	12
5.1. Основні фактори ризику проєкту.....	12
5.2. Управління ризиками.....	12
6. Загальні висновки.....	13
7. Список використаних джерел.....	14
8. Додатки.....	16
Додаток 1. Фотонаповнення проєкту.....	16
Додаток 2. Текстове наповнення проєкту.....	37
Додаток 3. Скріншоти зі сторінки проєкту.....	64

1. Загальні відомості

Війна в Україні триває вже дев'ятий рік. За цей час багато людей, які втратили свій дім за перші її роки, встигли збудувати нове життя на територіях, де не велися бойові дії. Із початком повномасштабного вторгнення, початком воєнних дій у багатьох областях і російською окупацією мільйони українців були змушені рятувати свої життя у відносно безпечних регіонах. За дуже короткий час люди просто залишали своє минуле й те, що було їхнім домом у всіх сенсах. Багатьом тепер нікуди повертатися, бо не існує не тільки їхніх домівок, але й міст, містечок, сіл... У них немає дому. Вони тікали, беручи із собою лише життєво необхідні речі та якісь дрібнички на згадку, залишаючи за собою більшу частину спогадів і дорогих їм речей.

Саме історіям таких людей і присвячений **проект «У мене немає дому»**. Це онлайн-фотопроект, який зібрав історії чотирьох людей із тих різних областей, що найбільше постраждали від воєнних дій і окупації. Вони знайшли новий тимчасовий чи постійний дім у столиці України — Києві. Проект поєднує інтерв'ю з героями та фотографії їхнього нововлаштованого побуту. Вимушені переселенці стали частиною населення чи не кожного українського населеного пункту, і українцям важливо чути їхні історії, розуміти їхню травму, щоб мати змогу допомогти.

2. Характеристики проекту

2.1. Ключові слова

Інноваційний проект, соціальні комунікації, мультимедійний проект, фотопроект, війна, вимушені переселенці.

2.2. Реферат проекту

- **Назва проекту** — «У мене немає дому». Вона натхненна назвою однойменної пісні українського гурту «Один в каное». Ця пісня отримала нову хвилю популярності серед українців із початком повномасштабної війни, адже мільйони людей були вимушені покинути свої домівки, рятуючи власні життя.

Саме цьому присвячений проєкт «У мене немає дому», який і розповідає історії цих українців.

- **Стислий опис**

Проект «У мене немає дому» — це фотопроєкт, який розповідає історії вимушених переселенців із різних регіонів України. Герої проєкту були змушені покинути свої домівки, втікаючи від війни, і тепер намагаються будувати життя в інших куточках України. Їхні особисті історії хоч і різні, але є частиною однієї великої спільної травми, якої зазнали тисячі людей. Тому їх важливо зберегти і для нас, сучасників і очевидців, щоб не забувати, яке горе досі приносить нам війна, навіть якщо більшість перебуває у відносній безпеці, і для майбутніх українців.

Проект існує у вигляді спеціально створеної інтернет-сторінки. Це поєднання інтерв'ю з героями та фотографій, які описують їхній побут далеко від дому і те, що їм довелося пережити. Для того, щоб зібрати ці історії, авторки проєкту шукали своїх героїв із різних куточків України, але які зараз опинилися в Києві та живуть тут. Щоб поспілкуватися з ними про пережите та задокументувати те, як змінилися їхні життя через війну, ми їздили до них на інтерв'ю.

Посилання на проєкт: [У мене немає дому](#).

- **Вирішення проблем загальнодержавного, регіонального або галузевого рівня**

Загальнодержавний рівень проєкту полягає в тому, що його тема близька для всієї України, а особливо для тих, хто опинився в такій самій ситуації, як і його герої. Незалежно від того, чи хтось із українців втратив свій дім через війну, чи ні, але чи не в кожному населеному пункті України тимчасово чи постійно мешкають ті, хто більше не має дому.

Регіональний рівень проєкту визначається тим, що він розповідає історії людей із регіонів, де впродовж певного часу тривали чи й досі тривають воєнні дії. Це свідчення уродженців різних куточків країни, які можуть бути важливою

частиною документування історії для майбутніх дослідників війни в конкретних областях, наприклад.

Галузевий рівень визначається тим, що фотопроєкт «У мене немає дому» є одним із перших подібних проєктів в українському медіапросторі, який об'єднав історії кількох людей із різних регіонів України саме у вигляді фотопроєкту, а не, наприклад, новинного сюжету, яких уже можна нарахувати десятками.

- **Основні техніко-економічні показники проєкту**

Фотопроєкт існує в онлайн-форматі на спеціально створеному для цього сайті. Він передбачає поєднання фотографії й журналістського тексту для того, щоб розповісти історії його героїв — українців, які вимушено покинули свої домівки чи навіть втратили їх через війну.

Задля створення фотопроєкту «У мене немає дому» були сплановані зустрічі з героями проєкту, під час яких ми провели ряд персональних фотозйомок, що супроводжувались інтерв'ю. Для запису інтерв'ю для подальшої розшифровки було використано програму «Диктофон» на телефоні.

Під час проведення фотозйомок було залучено таку техніку: фотокамера Canon EOS 80D, портретний об'єктив Sigma 50mm f1.4 DG Art, а також об'єктив Canon EF-S 18-135 f3.5-5.6 IS USM Kit для кадрів загального плану. Портретний об'єктив Sigma 50mm став основним під час роботи над проєктом, адже більшість зустрічей проходили у героїв дома, а ця оптика завдяки своїй високій світлочутливості дозволяє робити знімки навіть у погано освітлених приміщеннях. Ще однією його перевагою є фокусна відстань 50mm — саме така картинка найбільш наближена до реального сприйняття дійсності людським оком. Об'єктив Canon EF-S 18-135 f3.5-5.6 IS USM Kit став додатковим і дозволив зробити фото загального плану в приміщеннях будь-якого розміру.

Для конвертації з формату RAW у формат Jpeg, відбору світлин та корекції кольору було використано програму Adobe Lightroom. Після цього всі фото адаптували для веб-формату в Adobe Photoshop.

Важливим елементом при створенні лонгріду є типографіка. Для цього проєкту було прийняте рішення використовувати безкоштовні українські шрифти. Для оптимального вигляду основного тексту проєкту було обрано беззасічковий шрифт Mariupol, а для заголовків — беззасічковий монопростірний шрифт Ermilov.

Для верстки проєкту нами було обрано платформу Readymag, яка дозволяє зверстати анімований лонгрід, який буде працювати при скролінгу. Загалом платформа є платною, але з початку війни українцям дали безкоштовний доступ до неї на рік. Перевагою цієї платформи є відсутність необхідності покупки власного домену та хостингу.

Під час розміщення фотопроектів на платформі використовувалася верстка у форматі zero block, який дозволив використати такі види анімації, як поява та рух елементів при скролі, анімація тексту, поява елементів із прозорості та фіксація елементів при скролі.

Можливе подальша реалізація проєкту у вигляді фотовиставки вже не в онлайн-форматі.

Проект не передбачає отримання прибутку. Витрати на нього включають витрати на дорогу до місця проживання кожного героя.

- **Зміцнення зв'язків між наукою і виробництвом, створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного потенціалу**

Реалізація цього проєкту потребує застосування на практиці журналістських навичок і знань, зокрема про фотожурналістику та проведення інтерв'ю, а також про медіагалузь в Україні та як сьогодні можна створити власний медіапродукт. Такий проєкт має можливість стати частиною практичної історії журналістики, відображенням трендів медіагалузі в часи повномасштабної війни. А свідчення, зібрані під час роботи над ним, є важливими свідченнями очевидців історичних подій.

- **Термін реалізації проєкту**

Проект реалізується впродовж 2 місяців: із жовтня до початку грудня 2022 року.

- **Витрати на реалізацію проекту і строк його окупності**

Проект є некомерційним і не має на меті отримання економічної вигоди від своєї реалізації.

- **Фінансово-економічні показники**

- проведення наукових досліджень — 1 тиждень, витрат не потребує;
- проведення дослідницько-конструкторських робіт — 2 тижні, витрат не потребує;
- обладнання (смартфони, ноутбуки, камера тощо) — витрат не потребує, є власністю творців проекту.

- **Джерела та умови фінансування проекту**

Фінансування реалізації проекту здійснюється за власні кошти його творців.

- **Стислий перелік робіт та необхідні обсяги фінансування**

Таблиця 1. Стислий перелік робіт та необхідні обсяги фінансування.

п/п	Найменування робіт	Необхідні обсяги фінансування, тис. гривень
1.	Обговорення концепції проекту, вивчення потреб інформаційного середовища та запитів суспільства	0
2.	Пошук героїв для проекту	0
3.	Здійснення фотозйомок і проведення інтерв'ю	0
4.	Створення онлайн-платформи для проекту	0
5.	Розшифровка інтерв'ю для текстової частини проекту	0
6.	Обробка фотографій	0

7.	Заповнення сторінки проєкту готовим контентом	0
	Разом	0 грн

● Оцінка ефективності проєкту

- **економічний ефект:** економічний ефект не передбачений, проєкт реалізується через особисте бажання й зацікавленість у темі його творців і не має на меті отримання прибутку;
- **соціальний ефект:** проєкт привертає увагу до важливої складової життя сучасної України в умовах війни, а саме питання втрати дому й необхідності покинути все, щоб врятувати життя. Він також дозволяє краще зрозуміти вимушених переселенців, які втратили дім. Це важливо для того, щоб люди у відносно безпечних місцях, які приймають тих, хто тікає від воєнних дій, могли зрозуміти їхні переживання та допомогти краще облаштуватися на новому місці. Проєкт може стати додатковим пунктом у портфоліо його творців і частиною історичних свідчень про війну.

2.3. Масштаб проєкту

Проєкт має загальнодержавний масштаб діяльності, адже тема війни та того, як вона змінила життя українців, навіть якщо вони не постраждали ніяким чином матеріально й фізично, є важливою для всієї країни. Але також можна виокремити регіональний і галузевий масштаб. Регіональний масштаб визначається тим, що проєкт може стати частиною історичних джерел про війну та її наслідки для конкретних регіонів. Галузевий масштаб визначається тим, що це один із небагатьох фотопроектів, які зараз існують в українському медіапросторі.

2.4. Спрямованість проєкту

Проєкт «У мене немає дому» має соціальну спрямованість, адже покликаний задокументувати життя значної частини суспільства, на яку війна вплинула безпосередньо. Проєкт також має підтримувати розуміння того, що в країні йде

війна, в тих людей, які повернулися майже до свого колишнього життя у відносно безпечних регіонах країни. Це допоможе краще розуміти тих людей, які втратили все і заново будують своє життя, та допомогти їм адаптуватися. У цьому проявляється єдність народу, а це запорука перемоги.

2.5. Ступінь новизни

Новизна проєкту «У мене немає дому» зумовлена відсутністю в українському інформаційному просторі подібного фотопроекту. Про життя вимушених переселенців часто згадують у теле- й радіо сюжетах, про це пишуть журналістські тексти. Проєкт «У мене немає дому» розповідає історії цих людей за допомогою фотографії, її засобів виразності й законів. Це допомагає краще зрозуміти й ніби на власні очі побачити те, через що проходять мільйони українців.

3. Організаційний план розробки проєкту та організації виробництва

3.1. Стан виконання робіт за проєктом до моменту його схвалення

- досліджено та обґрунтовано наукові аспекти	50%
- досліджено та обґрунтовано технічні аспекти	100%
- проведено теоретичні та експериментальні дослідження	50%
- розроблено технологію, ескізний і технічний проєкт	20%
- розроблено робочу документацію, створено дослідні зразки	50%
- проведено соціальні дослідження	50%
- наявність матеріально-технічної бази	100%
- наявність необхідного персоналу	100%
- визначено та узгоджено фінансування проєкту	100%
- визначено та узгоджено місце виконання проєкту	100%

3.2. Календарний план виконання робіт за проєктом

Таблиця 2. План виконання робіт за проєктом.

№ п/п	Найменування робіт	Виконавець	Термін	Витрати, тис. гривень
1.	Обговорення концепції проекту, вивчення потреб інформаційного середовища та запитів суспільства	Ткаченко Ю. С. Шрамко А. В.	1-5 жовтня	0
2.	Пошук героїв для проекту	Ткаченко Ю. С. Шрамко А. В.	6-16 жовтня	0
3.	Здійснення фотозйомок і проведення інтерв'ю	Ткаченко Ю. С. Шрамко А. В.	17 жовтня – 6 листопада	0
4.	Створення онлайн-платформи для проекту	Шрамко А. В.	7-10 листопада	0
5.	Розшифровка інтерв'ю для текстової частини проекту	Ткаченко Ю. С.	7-20 листопада	0
6.	Обробка фотографій	Шрамко А. В.	7-20 листопада	0
7.	Заповнення сторінки проекту готовим контентом	Шрамко А. В.	21 листопада – 4 грудня	0

3.3. Організація заходів

Стислий перелік технологічних процесів:

1. Обговорення концепції проекту, вивчення потреб інформаційного середовища та запитів суспільства.
2. Здійснення фотозйомок і проведення інтерв'ю.
3. Опрацювання фотоматеріалу.
4. Опрацювання тексту: розшифровка, коректура, редагування.
5. Створення онлайн-платформи для проекту та заповнення її контентом, переклад.

Опис наявних і необхідних для виробництва устаткування і приміщень:

- наявне й необхідне устаткування — усе необхідне устаткування є в особистій власності членів команди, а це смартфони, ноутбуки, камери;
- приміщення — спеціальне приміщення для роботи членів команди не потрібне, робоче спілкування та створення інформаційного продукту можливе з будь-якого зручного для кожного місця;

Кількість і кваліфікація виробничого персоналу

Над проєктом працюють двоє. Члени команди проєкту мають бути обізнаними із законами роботи в жанрі інтерв'ю, мати навички документальної (можливо, й художньої) фотографії та вміти користуватися інструментами для створення власної інтернет-платформи.

4. Очікувана ефективність проєкту

4.1. Економічна ефективність проєкту

Проект не має на меті отримання економічної вигоди від своєї діяльності, адже є некомерційним, має радше соціальне спрямування.

4.2. Соціальна ефективність проєкту

Проект «У мене немає дому» спрямований на досягнення соціальної ефективності. Він торкається важливої, болючої й насущної проблеми війни, її наслідків і впливу на людей у регіонах і населених пунктах, які стали полем бою чи опинилися в окупації. Це те, що стосується кожного українця, адже чи не в кожному населеному пункті тепер мешкають вимушені переселенці, які втратили своє звичне життя й дім у всіх розуміннях цього слова. Таким людям важливо допомогти облаштуватися на новому місці та пам'ятати про їхню травму. Це все безпосередньо стосується всього суспільства та нашої здатності організуватися для підтримки один одного, адже єдність — запорука перемоги.

4.3. Інші види ефектів

Робота над проєктом може стати пунктом у професійному портфоліо його творців, що покаже різноманітність їхніх навичок і знань у галузі медіа.

За умови популяризації цього проєкту різними українськими медіа проєкт може стати частиною історії української журналістики нашого часу, привернути увагу до необхідності допомоги вимушеним переселенцям і допомогти багатьом іншим людям, які опинилися в такій ситуації, як і герої проєкту, зрозуміти, що їхні історії чують і пам'ятають про їхній біль.

5. Аналіз потенційних ризиків проєкту

5.1. Основні фактори ризику проєкту

- Війна в країні (війна триває на момент створення проєкту) — фронт постійно рухається, ракетні удари все ще загрожують усій Україні, а тому існує небезпека при подорожах авторок проєкту до своїх героїв, а також для героїв, які вимушено оселилися в інших населених пунктах, покинувши дім.
- Психологічний стан людей, які стали вимушеними переселенцями, може не дозволити повноцінно спілкуватися на тему втрати дому й свого минулого чи інтерв'юєр через брак досвіду спілкування з людьми, що зазнали такої травми, може випадково завдати шкоди необачним словом.

5.2. Управління ризиками

Усі ризики через тему проєкту торкаються війни, способів її ведення та наслідків для людей. Ризик потрапити під обстріл чи бомбардування навряд чи можна мінімізувати силами авторок проєкту. Однак у такому випадку варто моніторити ситуацію й попередження з тих регіонів і населених пунктів, куди потрібно вирушити для проєкту, чи поспілкуватися з місцевими про те, яка зараз там ситуація й чого вони очікують у найближчому майбутньому.

Щоб уникнути завдання ще більшої моральної шкоди героям, авторки мають ретельно продумати запитання, поспілкуватися про досвід своїх героїв і проаналізувати процес комунікації на цю тему, щоб не пропустити якихось невербальних знаків, які можуть подавати герої, не кажучи втім нічого про потенційний дискомфорт. Можливо, варто проконсультуватися зі спеціалістом, щоб розуміти, як говорити про таку травму й такий досвід.

6. Загальні висновки

Новий виток війни, яка триває із 2014 року, торкнувся всіх українців. Відчуття того, що це все десь на далекому Донбасі, зникло, адже під загрозою удару, окупації чи тотального знищення тепер кожен населений пункт у будь-якій області. Свої домівки втратили тимчасово чи назавжди тисячі українців. На окупованих територіях чи вже на попелищах залишилися десятки років їхнього життя та спогади про нього. Проєкт «У мене немає дому» покликаний розповісти історії українців, які опинилися в такому становищі й тепер наново пускають коріння далеко від дому. Він дозволяє краще зрозуміти вимушених переселенців, які втратили дім, дає змогу зазирнути в їхнє нове життя та хоча би трохи зрозуміти, через що вони проходять. Це важливо для того, щоб не забувати, що хоч багато хто й не чує тепер уже далеких канонад, але війна все ще триває, і нам потрібно бути як ніколи міцною єдністю.

7. Список використаних джерел

1. Бойлен А. Візуальна культура. Київ: ArtHuss, 2021. 208 с.
2. Горевалов С. І. Єдність слова і зображення: Фотожурналістика в системі засобів масової комунікації: єдність слова і зображення: навчальний посібник / С. І. Горевалов, Н. І. Зикун, С. А. Стародуб. Київ: Київський міжнародний університет, 2010. 293 с.
3. Гресько О. В. Візуальна комунікація як основа масово-інформаційної діяльності ХХІ століття. Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2015. №1. 4–8 с.
4. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості: навчальний посібник. Львів: ПАІС, 2004. 268 с.
5. Кузнецова О. Журналістська етика та етикет: основи теорії, методики, дослідження трансформації незалежних видань України, регулювання моральних порушень: монографія. Львів: Світ, 1998. 412 с.
6. Макарук Л. Л. Візуальна комунікація: ключові поняття та вектори аналізу. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. 2014. Вип. 44. 167-170 с.
7. Михайлин І. Основи журналістики. Харків: Видавництво ХДУ, 2000. 153 с.
8. Москаленко А. З. Основи журналістики: тексти лекцій. Київ: ВПЦ «Київський університет», 1994. 135 с.
9. Різун В. В. Нарис з історії та теорії українського журналісткознавства / Різун В. В., Трачук Т. А. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2005. 232 с.
10. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій. Психолінгвістика. 2011. Вип. 10. 305-314 с.
11. Феллер М. Д. Текст і зображення як модель комунікативного акту. Київ: ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; Центр вільної преси, 1998. 123 с.
12. Цуканова Г. О. Вплив засобів зображальної журналістики (фотографії та інфографіки) на сприйняття текстової інформації: дис. канд. соц. ком. наук. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. Київ, 2011. 204 с.

- 13.Чекалюк В. В. Ілюстративні матеріали в ЗМІ для формування позитивного іміджу. Інформаційне суспільство. 2016. Вип. 23. 60-66 с.
- 14.Шаповал Ю. Г. Фотожурналістика: навч. посібник. Рівне, 2007. 76 с.
- 15.Adams R. Why People Photograph: Selected Essays and Reviews. San Francisco: Aperture Foundation, 1994. 200 p.
- 16.Arias Z. Photography Q&A: Real Questions. Real Answers. (Voices That Matter). Indianapolis: New Riders Publishing, 2013. 312 p.
- 17.Barnbaum B. The Essence of Photography: Seeing and Creativity. San Rafael: Rocky Nook, 2014. 196 p.
- 18.Berger J. Understanding a Photograph. London : Penguin Books, 2013. 219 p.
- 19.Chemin D. The Visual Toolbox: 60 Lessons for Stronger Photographs (Voices That Matter). Indianapolis: New Riders Publishing, 2015. 288 p.
- 20.Freeman M. The Photographer's Eye: Composition and Design for Better Digital Photos. Oxford : Focal Press, 2007. 192 p.
- 21.Kuno N. Practical Color Combinations: A Resource Book with Over 2500 Sample Color Schemes. Tokyo: Nippan IPS, 2018. 304 с.

8. Додатки

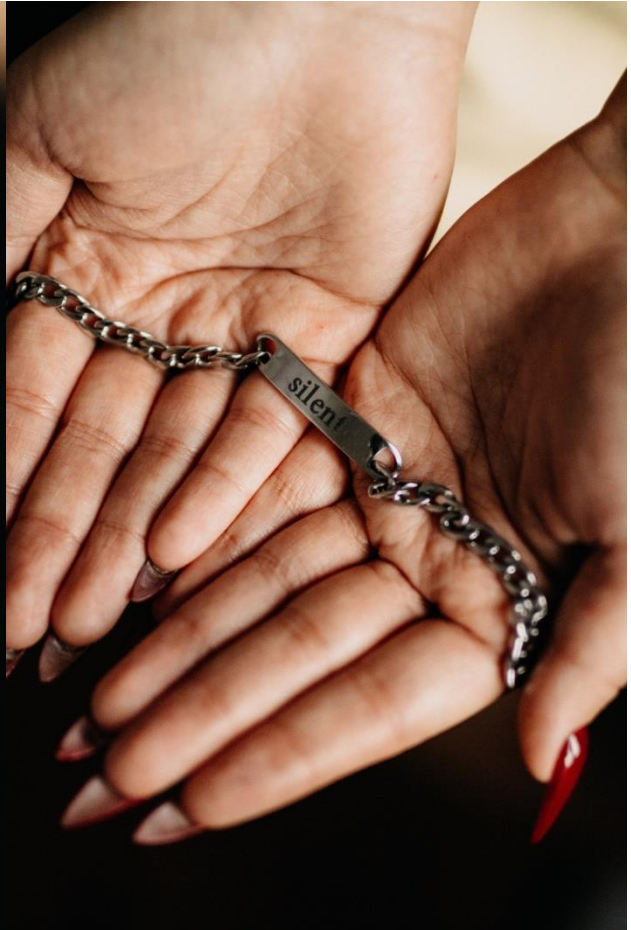
Додаток 1. Фотонаповнення проєкту

Альона Тихенька

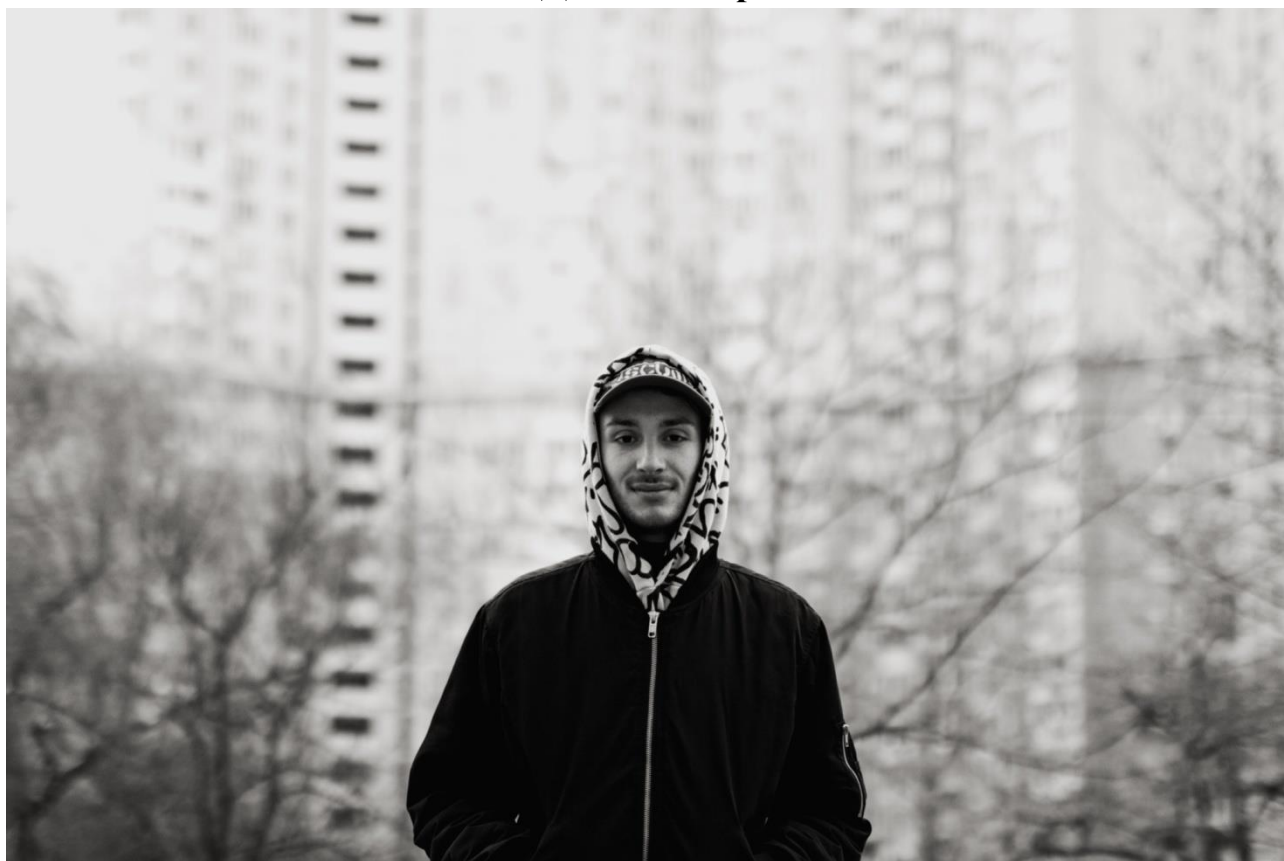

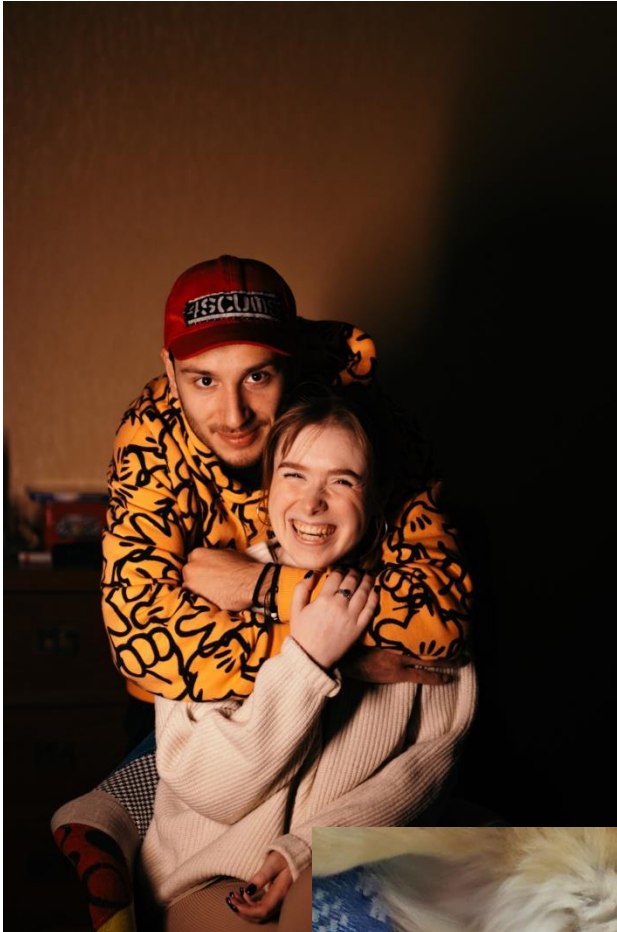

Даня Тохтар

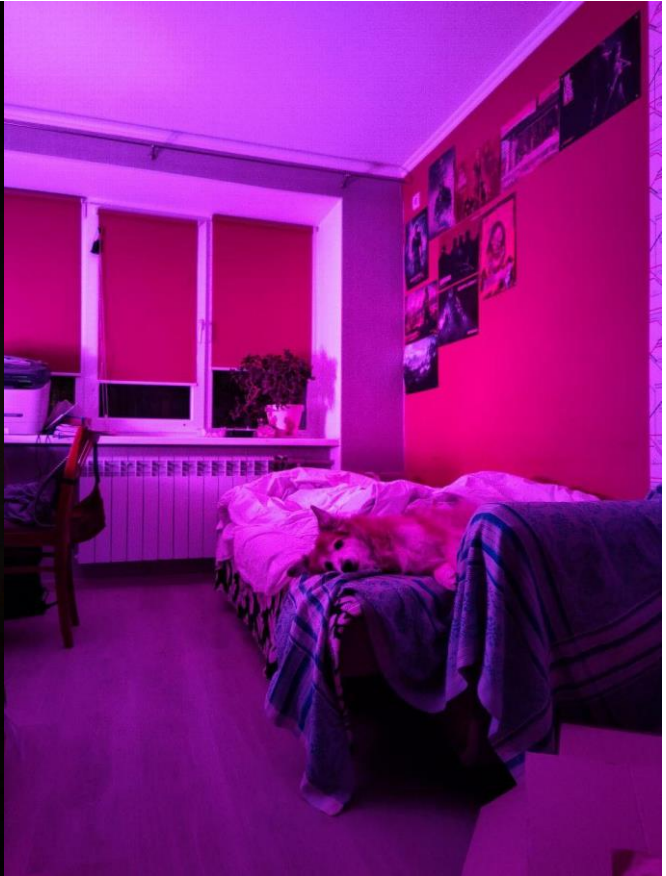

Данило Жученко

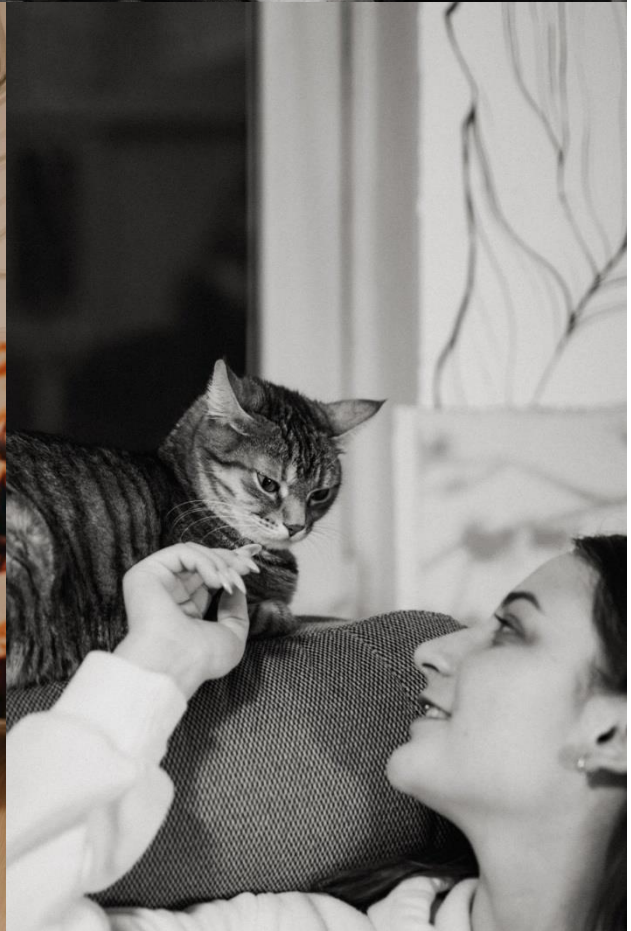

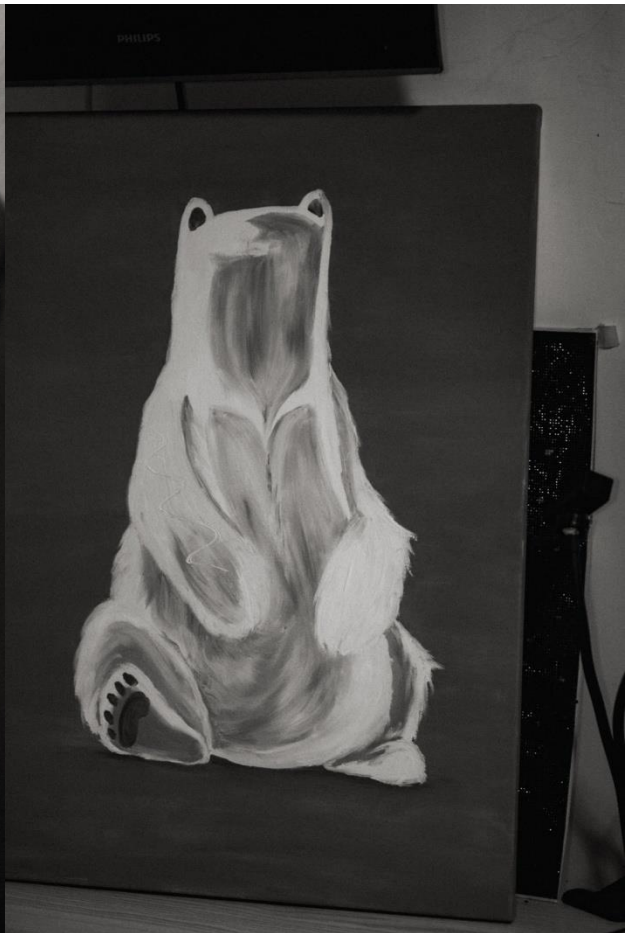
Каріна Жереб

Додаток 2. Текстове наповнення проєкту

Інтерв'ю 1. Альона Тихенька з Високопільля

— Привіт! Почнемо, мабуть, зі стандартного запитання. Розкажи, будь ласка, як тебе звати, скільки тобі років і звідки ти.

— Я Альона, мені 21. Я з Високопільля, але останні п'ять років жила в Миколаєві.

— Де ти була на початку війни?

— У Миколаєві. 24 лютого нас забрали з Миколаєва в Херсонську область. Так, це було не найрозумніше рішення, як виявилось, але тоді здавалося, що наше селище було далі. І тоді, коли в Миколаєві вже були обстріли, тоді, коли я бачила фото, де біля квартири, яку ми орендували, лежить купа снарядів, то в нас було все максимально спокійно. А потім десь за якихось один-два дні просто окупація. Без обстрілів. Лише один раз нас обстріляли й одразу окупували.

— А з Високопільля коли ти евакуюваласьь?

— 23 квітня.

— Тобто ти була в окупації?

— Так, 42 дні.

— В окупації було спокійно?

— Нас, виходить, окупували 13 березня, і тоді обстріли були кожного дня. Узагалі не було тихого дня. Там по 50 разів на день могли бути обстріли. У нас ранок починався з обстрілів. Ми лягали спати — у нас день закінчувався обстрілами. У нас не було де, виходить, ховатися. Ми сиділи в бабусі. У нас не було світла, зв'язку, газу, продуктів, лікарні — нічого, просто нічого не було. І

ми сиділи в бабусі, бо вона собі поставила колись дров'яний котел. А тоді ще було дуже холодно, і в нас удома було неможливо перебувати. Там була прям морозильна камера. У нас люди, в яких удома не було котлів, на вулиці грілися біля багать і йшли додому ночувати. І я пам'ятаю: кожен вечір починається обстріл і була одна-єдина кімната, в якій не було вікон. Ми її вибрали найбезпечнішою. Нас там жило дванадцять чоловік начебто, і ми оце всі збиралися в одній кімнаті. У нас були матраци (принесли з наших будинків) на підлозі, були стільці. І бабуся, дідусь, мама, тітка, дядько, мій хлопець, три сестри, два брати — ми оце всі сиділи. Бабуся ще рахувала, казала: «Ще п'ять (обстрілів — *прим. авт.*) — і буде спокійно». Яюсь вона так угадувала дуже часто, а якщо не вгадувала, то казала: «То не рахується. Давайте ще три — і вже можна буде лягати спати». Так кожен вечір. Ми ранок починали з того, що нас обстрілювали, і закінчували. І вдень могло бути також. Це стандартно було яюсь, потім уже звикли. Якщо не прилетіло десь близько, то здавалося, що день минув спокійно. Якщо десь там бахкало, то вважалося, що то далеко. А як у сусідні двори прилітало, то все, тоді вже такий день неспокійний.

— Ваш будинок у Високопіллі постраждав?

— Мій, там де я з мамою жила, то там тільки «полазили» росіянци. Там вікна трішки постраждали, вони повиламували двері, ворота і все. А в бабусину хату прилетіла міна, потім їй у двір прилетіли три снаряди. Потім уже після деокупації військові обстріляли також село, і їй прилетіло також у двір щось крупногабаритне, що їй знесло повністю майстерню, кладовку. Там літало все, що тільки могло. Сарай рознесло. І в день, коли прилетіло (це був останній приліт у бабусин двір), тоді помер дідусь. Не від прильоту, а просто, напевно, серце стало саме від звуків. І повилітали тоді всі вікна, двері скрутило повністю, там нічого не можна було з ними зробити. А потім у неї згоріла хата... (*сміється*)

— Ну це вже, мабуть, захисна реакція, цей сміх?

— Так-так!.. Ми не знали дуже довго, бо вона нам не говорила. Тільки через три тижні в неї взяли інтерв'ю. Вона тоді залишилась єдиним медперсоналом з усього селища. Ми виїхали в квітні, а вона з квітня, виходить, до вересня рятувала людей. У нас не залишилося лікарів, нікого. Вона була єдина медсестра, і її подружка. Вони вдома влаштували собі міні-лікарню. І в неї потім прийшли взяти інтерв'ю — єдина людина, яка залишилась. Там було таке масштабне інтерв'ю дуже класне, я плакала. І на одній фотографії вони клеїли шпалери, але не в тій кімнаті, в якій був приліт. Мама телефонує, каже: «А що це таке? Це ж не та кімната». А вона (бабуся — прим. авт.) каже: «Я забула вам сказати, в мене оце хата згоріла» (*сміється*). Це пройшло три тижні. Вона каже: «Я думала, я встигну все зробити, поки ви приїдете. Ви не бачили того, що вона згоріла. Оце інтерв'ю все «спалило». Але коли ми прийшли, там уже все було. Усі кімнати, які згоріли, вже всюди переклеєні шпалери, поміняна підлога. Єдина кімната, де був приліт іще при окупації, там просто дірка в стіні величезна. Ну й сама кімната в геть поганому стані, то з нею ще нічого не робили. Але там зараз склад медикаментів, тому що в нас зараз досі немає якихось лікарів. Немає де. У нас зруйновано дві третини селища. Немає ні лікарень, нічого такого. То там виходить у неї як склад медикаментів, вона досі приймає «на дому».

— **Вона героїня, якщо чесно. Розкажи, чому ти обрала Київ для життя під час війни?**

— Ну взагалі ми спочатку виїхали в Кривий Ріг, але там уже не було де зупинитись. Туди вже напевно виїхала більша частина Херсонської області. І потім нам запропонували поїхати в Закарпатську область на кордон із Румунією. Там кілометр — і кордон. Мегаспокійно взагалі, якраз після окупації, після всіх цих обстрілів те, що було потрібно. Ми там пробули чотири місяці та зрозуміли, що треба кудись рухатись далі, бо що ми там можемо чекати? Війна може тривати ще роками. Просто сидіти? Немає ні роботи, нічого. А тут хлопцю запропонували роботу, сюди переїхав хлопець моєї

сестри. І раз усі зібралися їхати в Київ, то я також поїхала в Київ. Маму з собою «притягнула». Ми одночасно приїхали. Я вже влаштувалася на роботу. А вона сюди ще «притягнула» свою сестру з родиною, то в нас тут ціла коаліція! Вони ще й живуть в одному будинку.

— **Ви почуваетесь тут у безпеці?**

— Коли немає обстрілів, то так *(сміється)*. До 10 жовтня. Повітряна тривога, а я лежу собі читаю книжечку, думаю: «Все нормально». А потім як почалися обстріли 10 жовтня, то дуже швиденько спустилися й побігли в метро. Тепер я завжди, коли повітряна тривога, зібралася собі й пішла в метро. Там сиджу собі чекаю.

— **Хотіла ще запитати, чи плануєте відбудову свого дому після перемоги. Але я так зрозуміла, що вже почали відбудовувати?**

— Так, без нас!

— **Чи будете щось глобально реанімувати, щоб назад переїхати?**

— Високопілля — це мій дім. Я там народилася, виросла. Останні п'ять років я там не жила, просто приїжджала і все. В Миколаїв повертатися не плануємо. Там зустріла якраз 24 лютого, то такі якісь неприємні враження. Тим паче, що ми не спали. Ми святкували День народження моєї сестри. Святкували дуже довго, десь до 3-4 ранку. Ми були вчотирьох: її хлопець, мій хлопець і ми вдвох. І потім усі вже розійшлися спати, а я сиджу собі в телефоні. Дивлюся це відеозвернення путіна і чую за вікном якісь такі звуки дуже дивні. Іду до хлопця, кажу йому, що напевно зараз щось буде. Мене заспокоюють, кажуть, що то фури (наче я не жила в тій квартирі чотири роки й не знаю, що фури так не їздять). Потім вийшли на вулицю подивитися і в нас десь поряд так бахнуло добре. Я побігла сестру підняла, тоді й зрозуміли, що якраз усе почалося. Дзвонила тоді мамі. Ми домовлялися, що якщо війна почнеться тоді, коли ми будемо в Миколаєві, то вони нас заберуть, щоб ми не були окремо: вони тут, ми

там. Я їй зателефонувала, о четвертій ранку це якось так було. Мама каже: «Чого ти телефонуєш?», а я їй кажу, що війна почалася Вони взяли машину, приїхали й забрали нас у Високопільля. Але у Високопільля ні я не планую повертатись, ні мама. Ми ось їздили днів десять тому чи тиждень. Вона походила, подивилася. Сказала, що тільки тоді, коли там хоч щось відбудується. Тому що центр — це жах. Якщо наша вулиця, якщо піти від нашої бабусі — там три хвилини — то немає нічого зруйнованого, а якщо є, то можна подумати, що воно таке й було. А вийшли в центр походити, то там нічого цілого. Взагалі нічого цілого. Ти йдеш, і все вигоріло повністю. Ми чудово пам'ятаємо, як російські військові просто ставали й із танків нам стріляли в якийсь магазин. Вони просто стояли і так розважалися. В універмаг вони заїхали також на танку, покаталися собі, поїздили, постріляли й виїхали. Це була розвага. Десь щось зруйноване вщент «під знос». Адміністрацію треба просто знести. Там зверху щось прилетіло, п'ять поверхів просто треба знести. Зате поряд у нас був кінотеатр згорілий із 2001 року. Його хтось купив, нічого не робив. А зараз він стоїть такий, як стояв. Я казала, що не могли вони в нього «пульнути»? Довелося б розібрати, а так стоїть, зате все інше зруйнували. Ми так пройшлися, то й гімназія, де я навчалася, зруйнована, магазини зруйновані, лікарня зруйнована, поліклініка зруйнована. Школа зруйнована, там нещодавно десь тижні два тому був приліт ракети. Якщо до цього обстрілювали Високопільля «Гради», міни, якісь снаряди, то це була саме ракета. Вирва величезна, то й школа також зруйнована. Там є вулиці (ми до них не дійшли, бо це було б напевно занадто тяжко, ми їх бачили по картинках), вони зруйновані повністю. Це були околиці, і по відео там нічого, там просто руїни. То я точно ні. Села маленькі, селища — це не моє, я не могла б жити. А мама сказала, що якщо щось реально відбудується і буде менше нагадувати про оце все, то буде жити.

— Я сподіваюся, що насправді відбудують. А які речі ти забрала зі свого дому сюди?

— З Миколаєва й Високопілля в нас не було особливо часу збиратися. Ми взагалі щиро вірили, що ми через тиждень приїдемо назад. Тому я забрала іграшки свої, забрала якусь курточку і забрала браслет. Мені його подарували на День народження, але я його не носила, тому що завжди, знаєш, якось шкода. Я працювала багато руками на роботі, думала, я його подряпаю, але буду надягати, щоб кудись вийти. Я боялася купатися та його мочити, бо раптом із ним щось трапиться. І вже просто перед самим виходом до нас приїхали. Це були довгі п'ять годин, поки по нас приїхали з Високопілля в Миколаїв. Я його вкинула, коли ми вже вибігали з квартири і зачиняли. То я забрала браслет. Ще в цього браслета є класна тема. У мене прізвище Тихенька, і я його переклала англійською як Silent. І я приїхала у Високопілля з цим браслетом, я його надягла тоді, а до того його не носила. І після окупації для мене ось це Silent перестало бути просто ніби моїм прізвищем, а стало саме якось такою тишею, чого дуже не вистачало. Бо в нас якщо щось не прилітало, не обстрілювали — а в нас хата така на перехресті — то постійно «літали» російські військові. А вони «літали» десь 200 км/год, і ми шугалися постійно, що вони якраз під вікнами. І одного разу вони нам впаялися в паркан. Там такі плити були, то вони знесли цю плиту повністю, вдарилися в дерево. Ми тоді були ще в окупації, це було десь близько першої ночі. Бабуся залишила цю плиту, це як згадка про деревину, яка врятувала. Якби не деревина, яка там стояла, нам би знесло напевно аж до хати. Там була якась шалена швидкість, але, на жаль, вони вижили. Ми оце сиділи й боялися, що вони, можливо, поранені до нас прийдуть, але не прийшли. І ніколи не було тихо: то машини «літали», то обстріли, то собаки постійно гавкають. Ми приїхали, собака гавкає, то в мене якось аж мурашки. Я з ким не розмовляла — мама, тітка, брат — вони теж кажуть, що не можуть спати, бо собаки гавкають і якось це дуже нагадує. Бо тоді як гавкали собаки, люди не ходили просто по вулицях. Можливо, хтось швиденько кудись недалеко. І собаки гавкали тільки тоді, коли ходили саме військові. І якось сенс того, що в мене там на браслеті, слово, яке викарбуване, дуже змінився. Раніше я асоціювала його просто зі своїм прізвищем, то зараз

асоціюю з якоюсь тишею, якої дуже не вистачало. Це перше. Я забрала цей браслет із Миколаєва у Високопілья і з Високопілья я з ним виїхала. Коли ми виїжджали з Високопілья, ми виїжджали не своїм ходом, у нас не було можливості. Нам запропонували знайомі: «Ми можемо вас узяти, чисто вас, але без речей, без нічого. Немає місця, тому одна сумка». А одна сумка на десятих — це нічого. Я просто їхала: спортивні штани, толстовка, якась курточка і телефон у кишені і все. І браслет цей був. А потім ми вже були на Закарпатті, нам бабуса зателефонувала, каже: «В мене буде можливість щось вам передати, хоч щось. Тільки скажіть, що вам треба». Ми із сестрою попросили, щоб нам передали наші іграшки. Нам нічого більше не треба було — тільки передайте іграшки і все. Ми не знали, де вони, тому що ми три рази пакувалися на «зелений коридор», якого нам не дали, і це все розпаковували потім назад і залишали в машині. І де вони, ми не знали взагалі. Бабуса сказала, що пошукає: «Якщо знайду, то передам. Якщо не знайду, то вибачайте». І вона потім зателефонувала і сказала, що не знайшла наших іграшок, каже їх немає. Десь, може, закинули. Ми, звичайно, засмутилися, але то таке. А потім нам приходить ось ця посилка, що вона нам передала. І вона там передала ці іграшки, які ми просили, абсолютно всі! І це було так неочікувано, бо вона сказала, що не знайшла. Ми зателефонували, вона каже: «Як вам мій сюрприз? Я познаходила!» (*Альона радісно сміється*). То відповідно іграшки ще з Тячева сюди також привезла. Вони в мене з Миколаєва в Кривий Ріг, вони всюди вже були.

— Це вони?

— Ось ця біла коала, це на якесь свято подарували, не пам'ятаю. І зелена жаба. А це всі інші іграшки я вже потім в центрі набрала для переселенців (*сміється*). Мене тоді іграшки якось дуже заспокоювали. Там, де ми жили (ми не орендували якусь квартиру), це був просто центр для переселенців. Нам давали кімнати, і поряд був пункт, там де вони роздавали речі, продукти, іграшки. Просто приходиш собі, береш. Із тим, що я приїхала в одних штанах і

толстовці, я набрала собі багато речей, коли не було взагалі грошей, щоб накупляти. Тому що ти виїжджаєш, у тебе є толстовка, штани, курточка, чоботи, одні труси. Все. Нічого більше немає: ні якихось рушників, постільної білизни, посуду, кросівок. А ми виїхали, і було вже дуже жарко. Треба вже щось купити, а це виявилось дуже важким становищем, бо нас четверо: мама і троє дітей. Центр для переселенців дуже рятував. Там були дуже класні речі, що передавали десь з-за кордону, супернові речі. Я собі гардероб склала з того, що набрала там безкоштовно. Там було дуже багато іграшок. Це нас розслабляло. Ми йшли шукали собі якісь іграшки. У мене сестра понабирала і одна, й друга, і я понабирала. Якось воно так відволікало, тому що в нас бабуся лишилася в окупації разом із дідусем, усе так дуже складно. То іграшок ми там набрали досхочу (*усміхається*). Я навіть пазлів набрала. Вони нам знадобилися, коли світло почали вимикати. Класна тема, коли нема світла. Дуже розважає.

— Які в тебе складнощі виникли при переїзді до Києва? Можливо, коли ти знаходила квартиру? Що було важкого й нового для тебе?

— За якийсь короткий період часу це вже четвертий переїзд, і це складно морально. Ми були в цьому центрі, пакували свої речі, а були там чотири місяці. І було складно їх спакувати й відправити. Я наче розуміла, що треба кудись рухатись, кудись їхати вже, але не хотілося знову нестабільності. Там було стабільно. Ми собі жили якось спокійно, а знову треба починати шукати щось. Знімати, квартиру шукати для мене був взагалі жах. Ми витратили на це купу часу, тому що я хотіла світлі стіни. Для мене це було якось принципово. І виходить, що я на Закарпатті, хлопець у Києві. Він працює. Домовлятися, щоб швидко піти подивитися, дуже складно. Там пів години — і квартиру забрали, все. Ця квартира «висіла» чотири дні. Тепер-то я розумію, чому. Тоді для мене це здавалося так дивно, бо непогана квартира, непогане розташування. Я думала, що, можливо, якась вона підставна, не знаю. Або зараз будуть просити якусь заставу, типу скиньте тисячу гривень, ми її для вас забронюємо, як часто буває. Але тепер зрозуміло, чому вона так висіла.

— Бо двадцять п'ятий поверх.

— Так. Тому вона так довго «висіла».

— У мене є останнє запитання, але воно, можливо, найболючіше. Яку ти можеш розказати найщасливішу історію про свій дім, про Високопілля? За чим будеш найбільше сумувати?

— *(Тут Альона заплакала)* Напевно, за чим я найбільше буду сумувати, то це за дідусем. Я кожного разу згадую про те, що коли ми їхали, то він бабусі говорив, каже: «Я знаю, що я більше не побачу внуків». І при цьому він казав, що не може померти, поки не приїдуть діти. Він дуже погано вже почувався, і діти — мама з тіткою — до нього приїжджали. Бабуся говорила, що наступного дня після того, як приїхала моя мама і тітка, то був останній день, коли він був при тямі. Він побачив своїх дітей, а вже ми до нього не встигли приїхати. Коли ми планували, ми вже купили квитки, зателефонували бабусі, а вона сказала: «Не треба, він в комі. Я не хочу, щоб внуки його таким пам'ятали, не хочу, щоб діти його таким пам'ятали». Дуже просила нас не приїжджати. Мама з тіткою вирішили, що вони вдвох поїдуть без нас. І після того, як вони їй сказали, що поїдуть, через годину він помер. Те, за чим я правда буду сумувати, — це дідусь.

Інтерв'ю 2. Даня Тохтар із Маріуполя

— Почнімо зі стандартного запитання. Розкажи, як тебе звати, скільки тобі років і звідки ти.

— Мене звати Даня, мені 23 роки і я з Маріуполя.

— Я думаю, всі знають, яка ситуація була в Маріуполі. Ти був там, коли почалася війна?

— Так. Як не іронічно, якраз на той період я приїхав до батьків. Я взяв із собою свою дівчину Олександру. І на 24-те в нас якраз були квитки до Києва, ми збирались повертатись. І десь за тиждень до цієї дати почались уже інфоприводи, які підводили до того, що буде повномасштабне вторгнення. Ми сиділи просто як на голках, сиділи й думали, боже, що буде, чи взагалі виїдемо. Але, як не іронічно, у нас була абсолютно тверда впевненість у тому, що Маріуполь — це якась неприступна фортеця, тому що весь цей час там будувались блокпости, це була лінія зіткнення. Це по факту вже друга окупація. Просто перша була якась, якщо так можна сказати, супер лайтова, тому що я, наприклад, у той час навіть не знав, що Маріуполь навіть був окупований. Це не були бойові дії, вони просто зайшли, десь повивішували свої тряпки і все. Моя мама, я так розумію, абсолютно свідомо від мене приховувала цю інформацію. Але я тільки цього тижня зрозумів, що вона мене, так би мовити, втягувала в партизанський рух, тому що ми вночі виходили із собакою гуляти та замальовували графіті й малювали прапори.

— А скільки тобі було?

— На момент, коли окупація сталася, це був 14-й рік. Виходить, що десь п'ятнадцять, п'ятнадцять чи чотирнадцять, десь так.

— Чи евакуювалися ви одразу, чи минув якийсь час?

— Саме ми чи родина?

— Ви й родина.

— Ми виїхали 24-го по квитках абсолютно спокійно, що не дивно. Ми просто приїхали ввечері на вокзал. Звичайно, всі дуже нервувалися. Я вмовляв маму: «Давай виїжджай скоріше». Вона ніби казала «так», але я розумів, що вона це каже просто, щоб ми більш-менш спокійно поїхали. Дуже нервова була поїздка в тому сенсі, що ми їдемо й не знаємо, чи доїдемо, тому що чути вибухи і в Маріуполі було весь день, і дуже стресовий день був — із четвертої ранку ми на ногах. І ми в провідника якось запитали, чи ми взагалі доїдемо нормально. Він каже: «Ну якщо приїдемо в Нову Каховку. Тоді доберемось». І власне доїхали. Родині пощастило, на жаль, не так сильно, тому що в мене дуже вперті старі — бабуся з дідусем. У них дуже лампова квартира була в центрі міста. І вони дуже не хотіли їхати. І мама сказала, що вона їх вивезла силою, тому що вони були вдома, а в них квартира вікнами виходить просто на драмтеатр. І вони там були, коли його розбомбили. І це, по-перше, був величезний шок, а, по-друге, мама їх вивезла через те, що кожен день чула, що все ближче й ближче вибухи. Власне, слава богу, що вона це зробила, бо через деякий час, може, через тиждень квартиру просто... Там розлом іде через увесь дім. Квартири не лишилось, там просто шматка дому нема.

— Чи є речі, які ти забрав із будинку як цінні для тебе?

— Ну чотири роки до цього я по факту жив у Києві. Я приїжджав у вільний час додому, і всі речі, які мені були необхідні, я вже перевіз туди. У мене там залишилось усе одно дуже багато якихось саме для спогадів цінних речей, і я не пам'ятаю, щоб я із собою щось таке особливе забрав... Ні, якраз за день до цього, 23-го ввечері, мені дідусь нарешті передав друкарську машинку. Ми два роки до цього з ним обговорювали. Вона була в просто ідеальному стані, вона ідеально працювала. Він навчив мене нею користуватися, і ми весь вечір сиділи знімали відео, яка це взагалі прикольна штука. Це така невеличка валіза, але коли ти в стресі їдеш із міста, звичайно, краще більш-менш із меншою кількістю речей це робити. Потім ми впевнилися в тому, що добре, що

ми її лишили. Але це була така річ, яку хотілося б із собою забрати. Тому, напевно, коли ми саме тоді їхали, нічого із собою я такого пам'ятного не взяв. Але загалом у мене майже всі речі, які з Маріуполя, — це, звичайно, згадка про будинок.

— А твої батьки забрали, можливо, якісь фотографії?

— Фотографії для моєї мами, думаю, доволі болісна тема. Коли ми у Львові були (ми з Маріуполя поїхали в Київ і потім одразу у Львів), я до березня майже не міг зв'язатися з мамою. І коли вона виїхала нарешті в середині березня, десь у десятих числах, вона мені постійно дзвонила й плакала через те, що не забрала фотографії. А в неї величезна купа альбомів була. Я Саші якраз ще встиг показати, коли ми там були. Величезні такі книжки, тонна фотографій. Ні, вони нічого не забрали. Бабуся з дідусем узагалі, мені мама казала, виїхали з таким вузликом, як у мультиках із палицею через плече, з білизною. Вона навіть документи свої загубила десь, телефон — це все залишили. Вони їхали у величезному стресі, тому що, по-перше, вибухи щодня ближче й ближче й окупація. Вони проїжджали блокпости ворожі. Прикол навіть не в цьому. Мама в малесенькому седані на чотири людини максимум вивезла себе, бабусю, дідуся, мою тітку, дядька, двох собак і одного чи двох братів таких, як я. Ні, напевно одного. Але я ще точно пам'ятаю, навіть у журнал якийсь французький потрапила фотографія, де на бабусиній кухні свічки стоять, і вони там якусь їжу намагаються готувати.

— Чи зруйнували саме твій будинок?

— Так, його вже знесли навіть. Саму квартиру не зламували, тому що вона просто вигоріла. І там хтось із наших знайомих залишився в Маріуполі, і вони приходили фотографувати через вічко в дверях. Там видно, що відразу йде на мою кімнату, і там просто чорне все власне. Якісь чорні шматки чогось валяються — я так і не зрозумів, то шафа чи диван — в абсолютно неприродній позиції. І вікно пластикове просто зникло, ніби його й не було там ніколи. І

нещодавно мені мама скидала інформацію, що наш будинок знесли вже, організували демонтаж, так би мовити.

— Чи плануєте відбудову будинку чи будь-чого взагалі?

— Хто ж знає? Будуть, напевно. Я сподіваюсь.

— Ти б хотів цього?

— Ну звичайно. Це було б непогано — мати місце, де ти жив. Звичайно, це буде інше місце. Це буде проста абстрактна згадка про те, що було, але, я думаю, головне, що потрібно Маріуполь спочатку відвоювати. Бачив уже новини, що окупанти нарешті тікають саме туди, а це означає, що лінія зіткнення потрошку наближається до мого міста. А це означає, що після якоїсь хвили чергових боїв — я сподіваюся, й без боїв — вони просто втечуть із міста, як утекли з Херсона. Я насправді дуже переживаю за своє місто. Я моніторив паблік «Маріуполь сьогодні», і там дуже тривожні новини про те, що і маніяк якийсь з'явився, який дівчат вбиває, і те, що там окупанти просто, звичайно, займаються тим, чим займаються всюди. Вони грабують просто все. «Нам сказали, треба зробити нові вікна. Ми просто вириваємо з корінням німецькі якісні вікна, які є. Забираємо кудись там собі і ставимо якісь галімі русняві». Раша мОмент.

— У мене є, мабуть, не дуже актуальне саме для тебе запитання, але чому ви обрали саме Київ для проживання?

— Ми тут і жили. Але спочатку ми приїхали до Львова, тому що в Києві було дуже стрьомно, і ми по факту 25-го були в Києві. У нас була ідея спочатку з'їздити сюди до себе за речами — це був план-максимум. Потім план-мідл — це з'їздити хоча б у гуртожиток, щоб скинути якісь зимові речі, бо зима вже закінчувалась. Але поки над нами кілька разів пролетіли літаки і кілька разів повітряна тривога була, ми дуже перелякались. І ми носились із цими величезними валізами по вокзалу, щоб встигнути хоча б на якийсь потяг. Нам

не важливо було навіть, куди він їде: або Рахів, або Львів, або кудись в Івано-Франківськ. У нас ціль була до Львова доїхати, ми домовлялися так із друзями там зустрітись. А в Київ повернулись уже згодом.

— А твої рідні? Де вони зараз проживають?

— Мама в Луцьку. Їй там дали квартиру. Вони всією сім'єю поїхали в Черкаси, тому що там дала якась знайома квартиру. І потім через якийсь час мамі дали роботу в Луцьку, і вона переїхала туди. Живе собі із собачкою.

— Які складнощі виникають зараз у Києві в тебе, окрім відсутності світла й тепла?

— Насправді відсутність світла для мене зараз не таку велику роль грає. Для мене це не найбільший дискомфорт, тому що все на акумуляторі, хіба що ноутбук. Але, на жаль, у мене немає постійної роботи. У мене фріланс по факту, і там головна задача — встигнути до дедлайнів. А оскільки я до цього адаптуюся, я можу просто працювати ночами. Основна складність — це знайти роботу, тому що я зараз спеціаліст у такій сфері, в якій по факту нікого нікуди не набирають, тому що це не вигідно — в Україні зараз не знімають нічого. Я просто сподіваюсь, що від цього буде в перспективі величезний приріст замовлень. Зараз же висвітлюють, що таке Україна і чому там класно. І в майбутньому, коли вже буде спокійно і чудово, приїде набагато більше іноземних замовників.

— Залишилися, мабуть, найбільш болючі запитання. Але чи готовий ти і твої рідні після перемоги повертатися в Маріуполь жити?

— Ну так, звичайно. Я думаю, повертатися поки що нема куди. А в перспективі, чесно, я не думаю, що мої бабуся з дідусем — мені дуже від цього сумно — навряд чи доживуть до моменту, коли будинки будуть. Їм уже по дев'яносто років. Якщо розглядати терміни відбудови самого міста, то в нас будівля в центрі, і нам напевно ще пощастило в тому сенсі, що його, мабуть,

будуть найпершим відбудовувати, як і все в Маріуполі. А мама, я думаю, теж так. Вона просто обожнює це місто. Я розумію, чому, тому що, особливо на контрасті з Позняками, це дуже таке лампове маленьке місто біля моря, там дуже спокійно. І власне всі люди, які мої знайомі з Маріуполя, з якими я спілкуюсь, хочуть туди повертатись. Мені постійно сниться, що я в Маріуполі. І це або якийсь жах про те, що я там перебуваю під час окупації і мені страшно некомфортно і загалом якось жахливо. Або це навпаки якісь спогади, як там було добре. Наприклад, я в квартирі у бабусі чи просто кудись іду. Тому там, звичайно, я хочу повернутися, тому що це врешті-решт моє місто.

— І останнє запитання, про найщасливіший спогад пов'язаний із Маріуполем або за чим ти будеш сумувати.

— Я навіть не знаю. У мене немає чогось конкретного. Найщасливіший спогад — це, мабуть, якась рутина. Я ненавидів, коли воно було актуально, те, що кожні вихідні ми їхали з мамою на ринок для того, щоб затаритись продуктами. Але це ж ринок, там же все свіже! Була якась своя атмосфера в цих поїздках, тому що хоч я й ненавидів прокидатися рано (як Гарфілд — хочу спати до обіду), але можна було свою музику вмикати в автомобілі, і це було прикольно.

— За чим ти будеш сумувати?

— Я буду сумувати за тим, що можна було особливо в особливий настрій до моря пройтися і там було дуже класно. Це перше. І друге, я згадав, найнайособливіше. У мене був свій ритуал. Коли я приїжджав до Маріуполя, я вечорами обожнював за будь-якої погоди просто прогулятися із собакою Манею в навушниках, слухати гурт «Ядерна могила». Це такий дуже крутий андеграундний український репчик, дуже чіловий. І в нас був із собакою такий класний спот на школі, біля аварійного виходу зі спортзалу. Собака там все рискала й шукала, а я кутив. Було класно, за цим я точно буду сумувати.

Інтерв'ю 3. Данило Жученко з Попасної

— Привіт! Розкажи про себе, будь ласка: як тебе звати, скільки тобі років і звідки ти.

— Привіт! Мене звати Данило, мені 21 рік і я з міста Попасна Луганської області.

— Чи ти був удома, коли почалося повномасштабне вторгнення?

— Ні, на початок повномасштабного вторгнення я був у місті Рівне, тобто по суті не застав якихось активних бойових дій у моєму місті.

— Чи були батьки вдома?

— Батьки на момент повномасштабного вторгнення були вдома в Попасній. Вони там перебували до кінця березня. Перші три тижні було відносно тихо, тобто Київ був такою гарячою точкою, Київ і область. І вони спочатку вирішили залишитися там, бо там спокійніше. Після того, як почалися активніші дії на Донбасі, батьки намагалися виїхати, але через постійні обстріли їм не вдавалося. Зник зв'язок. Десять приблизно три тижні ми не могли взагалі зв'язатися. Ми зв'язувалися завдяки сусідам, які були вдома та дивом вловили зв'язок на п'ятому поверсі. Це п'ятиповерховий будинок, тобто піднімалися нагору, коли був, так би мовити, момент затишшя. Тоді ловили зв'язок і мінімально відписували просто, що всі живі, все добре. Після того, як було пряме влучання в наш під'їзд, зв'язок абсолютно зник. Більшість людей просто втомилася сидіти в підвалах і виїхали вже власними силами. Батьків вивезли волонтери. Спільні знайомі завозили гумдопомогу, і вдалося все-таки забрати моїх батьків. Вони виїхали в Бахмут. Побули в Бахмуті деякий час і після цього потягом через пів України вони якимось дивом добралися до Києва.

— Чи пам'ятаєш ти бойові дії до цього року, як це було 2014 року?

— Мабуть, у травні почали підтягуватися до Попасної всілякі «бородаті», типу чеченці. Переважно ті, хто «топили» за оцей рускій мір, це просто якісь відбиті маргінали, алкаші — набрід мого міста. Або ж дядьки, які в 90-х мутили якісь справи. Їх поставили за головних, і вони просто за копійки почали наймати якихось бомжів, алкашів, щоб ті стояли на блокпостах, «наїжджали» на проукраїнськи налаштованих людей. Таких людей на 14-й рік була меншість. Особисто з мого кола спілкування, мабуть, відсотків вісімдесят підтримували рашку повністю. Щодо думки моїх батьків про все, вони максимально аполітичні. Тобто всі ці референдуми — ніхто не брав там участі. Байдуже, яка влада, — аби добре жилося. Наприкінці весни почали заїжджати бойовики скоріш за все, тому що такі, кавказці. Просто «бусами» приїжджали. Величезну кількість зброї почали завозити. І ми тоді з хлопцями — нам там було 13-15 років — ходили містом, просто видивлялися. Висіли триколори. Деякі люди були натхненні подіями Майдану, тобто Революції Гідності. Пропонували знімати ці прапори, але якось страшно було. Ну й висить собі. У липні буквально за п'ять днів до того, як наші Збройні Сили почали деокупацію міста, я виїхав до Києва до сестри. Там залишилися батько з матір'ю. Особливо таких сильних бойових дій не було, місто брали, мабуть, два дні. Було кілька прильотів по будинках, але це знову-таки міни, ніяких снарядів чи чогось. Мінімальні руйнування. Із 14-го року місто було підконтрольним Україні, це прифронтове місто. І 14-й–15-й рік — це найактивніша фаза бойових дій у місті. Під час зимової кампанії, тобто всілякі дебальцевські бої, місто сильно обстрілювали із сусіднього Первомайська всім, починаючи з «Градів»: міни, ствольна артилерія, танки — по жилих районах. Таких сильних руйнувань не було, максимум вилетіли вікна. Люди, звичайно, теж гинули, коли прилітало по якихось зупинках чи просто у дворах. Ні з того, ні з сього починався обстріл, і ти ніяк не вгадаєш. І переважно такі люди, безстрашні, гинули. Або спускалися просто в підвал чи щось іще. Я пам'ятаю обстріл, точно число не згадаю, але, мабуть, через два тижні після Нового року, 2015 рік. Ми з батьком приїхали до бабусі в гості, вона готувала їсти. Ми сидимо і затряслися дуже сильно вікна. Ну, не вперше, ми просто подумали, що нічого страшного. І потім буквально через кілька секунд іще сильніше, вікна ледь не

вилітають. Я беру бабусю, ми забігаємо до ванної. Кричу батькові, щоб зайшов до нас. Він на той момент теж такий дуже безстрашний був — стояв дивився у вікно. Прилетіла до нас у двір, за метрів п'ять, мабуть, від під'їзду, міна. У цей момент проїжджали люди в авто. Це авто перекинуло на бік, воно загорілося. І тоді все ще тривали обстріли. Ми з бабусею були у ванній, мигало світло. І я тримав просто двері, бо дуже сильна була вибухова хвиля — ці двері просто виривало. І ось цей обстріл закінчується, і я пам'ятаю відчуття свої: я кличу батька, а він не озивається. У мене вже просто така істерика. Обстріл припинився, я відразу вибігаю, дивлюся — його немає взагалі в квартирі. Думаю: «Він живий, усе класно, все чудово». Я виглядаю у вікно, дивлюся — горить машина. Мій батько побіг витягувати тих чоловіків, які були в машині. Виходжу з під'їзду, повертаю голову й перше, що я побачив, це кіптява. Такий запах диму, горить машина. Бачу — у мене в будинку взагалі немає скла ні в кого. Повертаю голову ліворуч — бачу скривавленого чоловіка. Я думав, що він загинув. Але він ніби ворухиться, усе добре. Відразу приїхала швидка. Іще момент, коли обстріл припинився, я почав ходити квартирою, оглядав, щоб оцінити ситуацію. Була зупинка навпроти будинку. Подивився й бачу, що чоловік просто лежить. Ну, думаю, скоріш за все він загинув. Виявилось, це був батько мого друга дитинства з п'ятого поверху. Просто під час обстрілу люди кричали лягати. Він каже: «Ти що, нічого не буде». І просто осколок потрапив у голову.

Після того, як обстріляли наш будинок, мати й бабуся залишилися в квартирі закласти вікна. Точніше як закласти — плівкою затягнути. І в моєї бабусі квартира, а в батька приватний будинок. Там буквально хвилин двадцять пішки йти. Я поїхав до батька, а бабуся з мамою залишилися у квартирі. Теж періодично — ну як періодично, постійно — були обстріли міста. Канонада постійна: ти прокидаєшся під канонаду й засинаєш під канонаду. Бойові дії йшли досить далеко від міста, але дуже було чути, бо зима й земля промерзла й була луна, просто дуже сильно чути. Я пам'ятаю картину: сиджу, ні світла, нічого немає. І просто так — вибухова хвиля, «бах» перший раз. І я чітко запам'ятав, що я лежав на дивані і дивився просто на кухню. Стояла олія соняшникова. І я чітко пам'ятаю, що вибух — і пляшка олії

переливається. Ось це я якось чітко запам'ятав. Бабуся з матір'ю приїхали через два дні. Їх привіз батько, оскільки і мама, і бабуся захворіла. Вони постійно сиділи в підвалі, там досить холодно було, і батько перевіз їх до нас. Вони приїхали, нагріли поїсти. Я сиджу їм. І вони кажуть, що приляжуть відпочити. Починається обстріл черговий, і вибухи ближче й ближче. І я — це якесь передчуття, мабуть — просто піднімаю бабуся, піднімаю матір. Кажу: «Давайте до мене в кімнату». У мене кімната виходила на город. Там одне вікно і правило двох стін. Я навіть не знав про нього. І я заводжу їх до себе в кімнату, оскільки вона «найглухіша». Мати лягає на ліжко, бабуся сідає в крісло, а я просто стою у дверному отворі. Чую виліт. Рахую п'ять секунд буквально. П'ять секунд — приліт, тобто впало. І воно ближче, ближче, ближче... І так черговий виліт. Я не встигаю дорахувати до п'яти. Вибух, а я в цей момент, мабуть, моргнув просто. Розплющую очі, дивлюся — у мене в усьому домі повилітали вікна, пилюка в домі. Перебило газову трубу і звук витоків газу. Ми в шоці. А в нас підвал такий, що безпечніше просто надворі стояти. І ми вирішуємо бігти до сусідів. Іще такі заморозки сильні були, бо спочатку все розтало, і ожеледиця просто неймовірна. Ми вибігаємо в коридор, а обстріл у цей момент продовжується. Як я зрозумів, якийсь міномет був. Воно просто пролітає над нами. Ми впали на землю, перечекали, щоб повністю все припинилося. Вибігаємо з будинку, біжимо до сусідів навпроти. Перше, що я бачу, — це просто винесло двері сусідам. Я починаю тарабанити, щоб нас пустили до себе у підвал. Я не знаю, вони, мабуть, на той момент були в підвалі й ніхто не чув. Ми починаємо бігти далі вулицею. Я вибіг у шортах, куртку накинув, ботинки не зашнуровував, якусь легку кофту накинув. І ми чуємо, що просто снаряди й далі літають. Якщо різкий звук, то значить до тебе, а якщо такий протяжний — не до тебе, тобто можна пересуватися. Ми забігаємо до сусідів через два-три будинки у підвал, і починається обстріл із «Градів», щільно садили. Ми хвилин сорок сиділи. Не взяли із собою телефони, щоб батьку подзвонити, сказати, щоб приїхав забрав нас. Усе втихомирилося. Мабуть, ми хвилин сорок просиділи в підвалі, холодно було дуже. Мені ніколи так не було холодно, як у той момент. Ну й іще адреналін. Я думаю, що треба побігти додому телефони позабирати, газ перекрити, бо якщо знов якийсь приліт, то «злетить» уся

вулиця. У нас лінія газова йде вулицею, і вибух в одному будинку — підривається все. Прибігаю додому, побіжно оглядаю кімнату. Бачу перевернутий телевізор, теж повилітали вікна повністю, обірвані штори. І на що я дуже звернув увагу — де лежала бабуса в залі і мама лежала в спальні. А будинок не цегляний, дуже старий, практично дерев'яний. Коли прилетів снаряд, уламки пробили стіни. Якби вони лежали там, де лежали, їх би просто не було. Це просто таке везіння.

— Чи є речі, які ти забрав із дому чи вони забрали?

— Із речей це тривожна валізка, сумка, документи, зимові речі і все. Приїхали в місто з двома сумками. Усе залишилося там, усе нажите, так би мовити.

— Ти сказав, що у ваш дім було пряме влучання ракети?

— Якогось снаряду. Не знаю, що то був за снаряд. Це п'ятиповерховий будинок на п'ять під'їздів. Половина будинку вигоріла, половина залишилася відносно цілою. Були прильоти й по фасаду будинку, і взагалі з усіх боків обстріляли дім. Декілька квартир уціліло в нашому під'їзді. Винесло, ясна річ, вікна, двері, тобто для проживання вже цей будинок не придатний, як і всі інші будинки в моєму місті.

— Чи плануєте відбудову свого будинку?

— Скоріш за все буде простіше просто знести все місто. Я навіть не про будинок говорю, а про місто загалом. Просто знести місто й побудувати нове, бо там просто нічого відновлювати.

— Але батьки хотіли би повернутися додому?

— Так, звичайно. Вони дуже сумують, особливо бабуса. Вона провела там більшу частину життя. Це рідне для неї місто, як і для мене, але мені простіше адаптуватися. Тому більше за всіх страждає від цього моя бабуса. Вона періодично згадує, як було добре і хотілося б повернутися додому, але на жаль.

— Чому ти обрав Київ для проживання? І де зараз твої рідні проживають?

— Тут усе просто. Моя старша сестра переїхала в Київ 2003 року, вийшла заміж і осіла тут. Відповідно завдяки їй я зміг перебратися сюди, а потім і мої батьки.

— Чи є у вас, у всієї сім'ї, складнощі в цьому місті?

— Ні, загалом усе окей. Ніяких складнощів немає. Ми в Києві не вперше. Перший період — це ми переїхали 14-го року й повернулися назад. І другий період — 15-го року. Я переїхав із матір'ю й бабусею сюди. Батько до 20-го року був там, у Попасній. І вже остаточно осіли ось 22-го року. Повертатися вже просто нікуди.

— І останнє запитання: чи є речі, за якими ти будеш сумувати, з Попасної?

— Так. Це фотоальбоми, дуже багато фотографій. Це спогади з дитинства. Я дуже шкодую про те, що їх ніхто не забрав. І скоріш за все вони безповоротно втрачені. Це, мабуть, єдина річ, за якою буду дуже сильно сумувати.

Інтерв'ю 4. Каріна Жереб із Маріуполя

— Розкажи, як тебе звати, скільки тобі років і звідки ти.

— Мене звати Каріна. Мені 23 і я з Маріуполя. Зараз перебуваю в Києві.

— Чи була ти вдома в Маріуполі, коли почалося повномасштабне вторгнення?

— Ні, не була, я тільки буквально поїхала звідти. Я мала їхати якраз шостого березня назад і в останній момент обміняла квитки й мала їхати в кінці лютого. Подумала, що не встигну домалювати картину й подумала, що я краще візьму через тиждень. І так вийшло, що воно якраз мене так відвело, що я там не опинилася. 23-го числа в Маріуполі скоротили всю поліцію. Віддали всі трудові книжки й документи. Усі, хто хотів, виїхав, хто захотів залишитися, той залишився. Маму 24-го теж «розрахували» (вона вихователька в дитячому садку), тому всі заздалегідь, що це буде. І просто всі такі: «Як?!» Тато телефонує, каже: «Мені друзі зараз телефонують. Усіх скорочують, їм віддають трудові і все. То ти теж подумай, їхати тобі в Маріуполь чи ні». Ми не вірили, що 24-го буде наступ, і я 6 березня мала бути в Маріуполі. 24-го я прокидаюся від того, що летять ракети.

— А твої рідні були в Маріуполі?

— Так, уся сім'я, крім тата. Тато був на роботі в Європі. Він так і не повернувся до України, там і працює, як і раніше. А так там були всі, і зараз там перебуває частина сім'ї.

— Чи вони евакуювалися відразу, якщо евакуюювались?

— Ні, вони залишалися там, тому що ніхто не вірив, що що-небудь станеться в Маріуполі. В 14-му пережили, його відбудували, там усе супер нове. «Ні, нічого не буде. Усе буде добре». Першого тижня дійсно в Маріуполі було відносно спокійно. Були якісь вибухи, але не такі сильні. А потім через тиждень просто зник зв'язок і все. Уже ніхто не міг виїхати звідти. Були закриті всі в'їзди й виїзди й українськими,

і російськими солдатами. Ніхто не дозволяв виїжджати і все. Ніхто не знав, що там відбувається і як там, тому ніхто не виїжджав. І не знали, чи можна виїхати, бо всіх лякали повістками, вибухами і що там окупація. Ніхто не знав, що відбувається. Вони там були повністю закриті, і ніхто не виїжджав.

— А та частина сім'ї, що виїхала. Коли вони виїхали і куди?

— Тридцять сім днів вони не виходили на зв'язок. Ми не знали, що вони і де. Потім другого чи сьомого квітня вони зателефонували. І через півтора місяця ми змогли їх звідти забрати, щоб вони відпочили. Бабуся з дідусем залишилися там, вони не захотіли виїжджати, і ще одна бабуся теж. Виїхала моя мама, тітка, мій брат — і все, вони утрюх виїхали лише. Поїхали до Словаччини. Я була у Словаччині — мене забрала моя тітка. Вони приїхали туди ж, побули там півтора місяця, відпочили, отямилися, бо вони просто хотіли виїхати кудись, і потім повернулись. Мама повернулась, вона там зараз, бо там наша бабуся, дідусь, наші будинки. Я не знаю, як мені пощастило, але в мене цілий будинок. А тітка з братом у Дніпродзержинську (зараз Кам'янське — *прим. авт.*), бо треба довчитися — він в одинадцятому класі. Бо вчитися незрозуміло де, здавати ЕГЕ чи взагалі що воно там на якійсь незрозумілій території... І він в Україні вчиться. А так вони виїжджали, щоб відпочити.

— Зараз ви зв'язуєтесь з ними?

— Так, зараз у них є інтернет, є зв'язок, але не мобільний, а тільки через wi-fi. Мобільний є, «Фенікс» чи щось таке, але ми через нього не зідзвонюємося, бо він такий собі. І коли мама приходить додому із роботи з бабусею, там у дідуся в приватному секторі комп'ютер поставили, підключили інтернет. Зараз уже налагодили контакт, але на початку там взагалі... Коли вони лише вийшли на зв'язок, це було просто якесь пекло. Ми зідзвонювалися, коли був якийсь комутатор. Справді як в срср, ти дзвониш жіночці, нажимаєш кнопочку, вона з'єднує тебе з цим номером. Так, і там є якийсь додаток, ти телефонуєш і там є два номери, які ти набираєш. Далі потрібно ввести номер, із яким ти хочеш зв'язатися, й чекаєш, доки

воно тебе з'єднає чи ні — як пощастить. Але коли вперше зателефонували, то це, звичайно, було навіть дивно. Я не розуміла навіть, хто телефонує. І там моя тітка: «Каріна, це Аня. Каріна, це Аня». Разів сім повторила. А я ще спала навіть. А Таня — це моя тітка, молодша сестра моєї мами. Я виходжу на кухню в піжамі. Не можу пояснити нічого, а ця Аня диктує номери всіх: бабусі, дідуся — щоб зв'язатися. І Таня не розуміє, що відбувається, питає, хто це, з ким ти розмовляєш. І відразу сльози і все таке.

— Чи забрала ти якісь речі з Маріуполя, які цінні для тебе?

— Так. Мама взяла, коли виїжджали. Була валіза фотографій, якихось дисків із дитинства. Мама забрала фотографії свої, вивезла мої всі, які могла. Привезла мені ще чомусь декілька моїх речей, просто одяг якийсь. Каже, просто, щоб мені щось привезти. А так лише фото вивезли і документи. Документи відсканували всі, але вони залишилися у Словаччині, бо страшно було везти назад.

— Ти кажеш, що саме твій будинок не постраждав від бомбардування. А будинки твоїх рідних?

— Маріуполь лише здається таким маленьким, а насправді це велике місто. І той район, де розташований мій будинок, моєї тітки, дідуся й бабусі (вони всі досить близько один до одного, можна пішки дійти), дуже швидко захопили росіяни. І вийшло, що моя частина, де мій будинок приватний (у нас усіх приватні будинки, а в бабусі квартира), опинилася збоку, куди не прилітало. Мій будинок узагалі особливо не постраждав, навіть вікна залишилися. А в будинку тітки — він по діагоналі від мого на цій же вулиці — немає вікон і дуже сильно побило дах. І на цій же вулиці в дідуся теж повилітало скло, побило дах. І в бабусиній квартирі теж повилітало скло. А квартира іншої бабусі, по татовій лінії, — там просто будинок під знесення. Потрапили якраз у її крило і там у п'ятий і шостий під'їзд, то виходить, що його знесуть скоро. Його вже почали зносити.

— Я чула, що багато зносять.

— Так, дуже багато зносять і тих, які я знаю. Одній моїй подрузі занадто не пощастило. У них чотири будинки, і від чотирьох будинків не залишилося нічого взагалі. Ні від квартири, ні від будинків при тому, що вони в абсолютно різних районах, — нічого не залишилося. Тому просто як пощастило. Буває, стоять поруч будинки, то один повністю зруйнований, а інший навіть із вікнами. Це просто якийсь рандом. Я рада, що мій будинок не постраждав. Постраждав паркан, зруйнувався. Моя люстра — у мене такі колби були скляні — від того, що хитався будинок, побилася. І пес утік.

— Просто втік?

— Так, мама казала, що десь тиждень вони не виходили взагалі з підвалу. Якраз у цей час прилетіло до сусідів і зруйнувався наш паркан, і він утік.

— Чи плануєш ти повертатись у Маріуполь?

— За першої можливості. Бо немає такого відчуття, що він зруйнований. Мені сниться чи якійсь спогади в голові, то воно все ціле. Не сприймаєш, що все там зруйноване, немає цих будинків. А я розумію, що там, де я тусила, де перебувала, цих будинків уже немає. Я дуже хочу туди поїхати. Поїхала б і зараз, якби тато не забороняв цього. Я би поїхала навіть під окупацію. Не для того, щоб побути під окупацією, а просто для себе, бо це треба для себе побачити, відчути.

— Чому ти обрала Київ для проживання? Ти зараз тут живеш постійно?

— Я тут вступила на перший курс у КНУКиМ. Я закінчила універ. Коли почалася війна, я поїхала до Словаччини. Був варіант залишитися там, але я не витримала. Я повернулася сюди. Тато, звичайно, казав: «Нащо? Давай ми тобі там знімемо квартиру, будеш там жити». Я сказала «ні». Було дуже тяжко без мови, без друзів. Я просто божевовіла від нудьги. А потім повернулася до Києва. Страшно трішки і блекауту ці, але все одно краще, ніж у Словаччині. Мені здається, що Київ все-таки якось захищений.

— Чи виникають у тебе складнощі в Києві і в твоїх рідних за кордоном? Якщо так, то які саме?

— Насправді ми не зіштовхнулися з якимись великими проблемами. У Словаччині всі дуже допомагали. Були проблеми в Києві. Коли вони виїжджали з Маріуполя, вони два тижні їхали з Маріуполя до Дніпра, хоча відстань займає десь п'ять годин. Вони спочатку їхали в Запоріжжя, сідали на евакуаційний потяг. Потяги із заходу, там були західні провідники. Були проблеми, що дуже негарно поводитися провідники, із якоюсь огидою ставилися, казали, мовляв подякуйте, що взагалі їдете цим потягом. Просили ковдри теплі, бо було дуже холодно. А вони якось так реагували... А потім у Львів вони приїхали. Їх ніде не селили, вісім годин вони просиділи на вокзалі, не могли навіть знайти, хто б їм допоміг. Коли всі дізнавалися, звідки вони, то просто відверталися. І це не тільки мої батьки, але багато, хто з Маріуполя виїжджав. Там дівчинка одна, вона зараз в одинадцятому класі в Кривому Розі, то її бувають у школі, в класі ніхто не спілкується, коли дізнаються, звідки вона. Ось такі проблеми. Не те, щоб із якимось оформленням — із цим дуже допомагали скрізь. А ставлення було якесь таке моментами.

— Як ти думаєш, чому так?

— Бо багато хто вважає, що ми справді винні, що це сталося, що в нас багато цього хотіли. Може, якісь бабусі старенькі, які тільки й марять про срср, — я їх не беру, бо там уже можна ставити хрест, це ніяк не виправиш. А молоде покоління, ті, кому 30, 45, 50 років, — це все адекватні люди, які розуміють. Вони цього не хотіли. Я теж цього не хотіла, але іноді бачу до себе теж таке ставлення.

— Мені дуже хочеться вірити, що це просто поодинокі випадки. Ще в мене є одне запитання. Воно болюче для всіх. За чим ти будеш сумувати найбільше з Маріуполя?

— За людьми. Я туди приїжджала, але я ж там жила все життя. І є люди, з якими ти просто так не побачишся. У мене зараз у кожній країні є хтось із Маріуполя. Саме з Маріуполя, бо з Києва мало хто виїхав і всі повернулися. А з

Маріуполя — я не можу з ними побачитися. Я поїхала в лютому, і наче якийсь зсув стався. І коли я приїжджала туди, додому, а я весь січень провела там, я була і з однією компанією з танців, і з малювання. У школу свою, в ліцей, я могла прийти та з усіма там побачитися. А зараз я приїду, а нікого немає. Нікого. Я знаю, що деяких я взагалі більше в житті не побачу, не тому що з ними щось сталося (хоча й із цієї причини). Але я, мабуть, із ними не побачуся, бо людина живе десь у Норвегії. Може, й поїду туди. Але ось є найкращі друзі, а є знайомі, з якими ти зустрічаєшся раз на пів року і все супер. Заради цих людей ти, мабуть, не поїдеш так далеко шукати цю зустріч, бо ви не були настільки близькими. І спогадів просто купа, і я не уявляю, як це: я приїду, буду йти вулицею, а там будинків немає і там будинків немає, там просто дірка в будинку. За цим я буду дуже сумувати, за спокоєм. Бо це був план Б. Я знала, що якщо вже в Києві якась критична ситуація буде, що нічого не вийде, то в мене там є дім, є машина. Я можу приїхати туди, абсолютно спокійно собі жити. Там приймуть, я знайду там собі роботу. Не було якоїсь проблеми. А зараз так, що якщо не в Києві, то ще кудись далі, але назад шляху немає. Це мене дуже добивало, коли я була у Словаччині. Я про це постійно думала. Тільки вперед, назад я не зможу відкотитися. Немає якогось запасного плану, якоїсь підтримки.

Додаток 3. Скріншоти зі сторінки проєкту

У МЕНЕ НЕМАЄ ДОМУ

Альона Тихенька

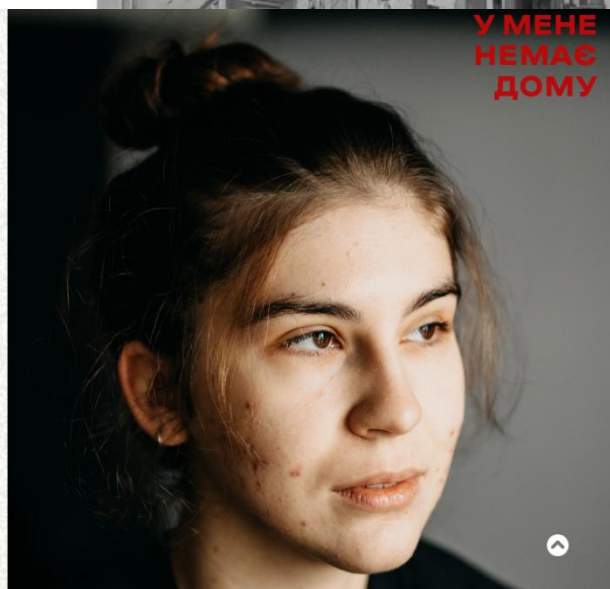
Високопілля, Херсонська обл.

— Привіт! Почнемо, мабуть, зі стандартного запитання. Розкажи, будь ласка, як тебе звати, скільки тобі років і звідки ти.

— Я Альона, мені 21. Я з Високопілля, але останні п'ять років жила в Миколаєві.

— Де ти була на початку війни?

— У Миколаєві. 24 лютого нас забрали з Миколаєва в Херсонську область. Так, це було не найрозумніше рішення, як виявилось, але тоді здавалося, що наше селище було далі.

— А з Високопілля коли ти евакуюваласьь?

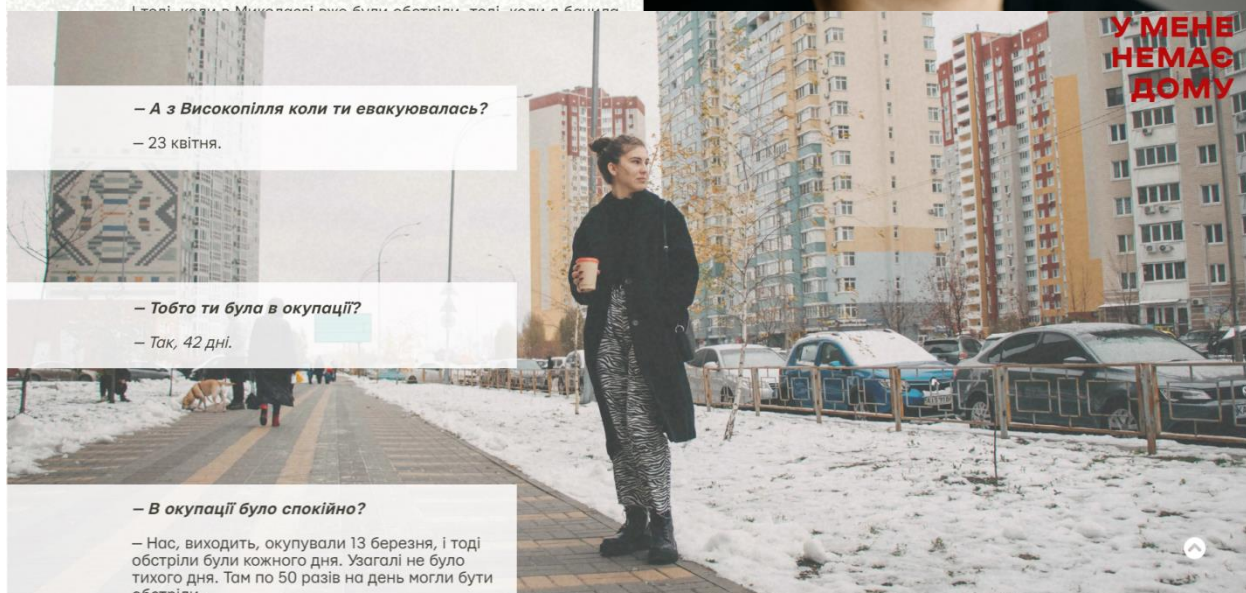
— 23 квітня.

— Тобто ти була в окупації?

— Так, 42 дні.

— В окупації було спокійно?

— Нас, виходить, окупували 13 березня, і тоді обстріли були кожного дня. Узагалі не було тихого дня. Там по 50 разів на день могли бути обстріли.

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

І в день, коли прилетіло (це був останній приліт у бабусин двір), тоді **помер дідусь**. Не від прильоту, а просто, напевно, серце стало саме від звуків. І повилітали тоді всі вікна, двері скрутило повністю, там нічого не можна було з ними зробити. А потім у неї згоріла хата... (сміється)

Ти йдеш, і все вигоріло повністю. Ми чудово пам'ятаємо, як російські військові просто ставали й із танків нам стріляли в якийсь магазин. Вони просто стояли і так розважалися.

Зате поряд у нас був кінотеатр згорілий із 2001 року. Його хтось купив, нічого не робив. А зараз він стоїть такий, як стояв. Я казала, що не могли вони в нього «пульнути»? Довелося б розібрати, а так стоїть,

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

В універмаг вони заїхали також на танку, покаталися собі, поїздили, постріляли й виїхали. Це була розвага. Десь щось зруйноване вщент «під знос». Адміністрацію треба просто знести. Там зверху щось прилетіло, п'ять поверхів просто треба знести.

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

Якщо це вулиця

Це і мале щось жити

**Ми так пройшлися,
то й гімназія, де я навчалася, зруйнована,
магазини
лікарня
поліклініка
Школа
там нещодавно десь тижні два
тому був приліт ракети.**

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

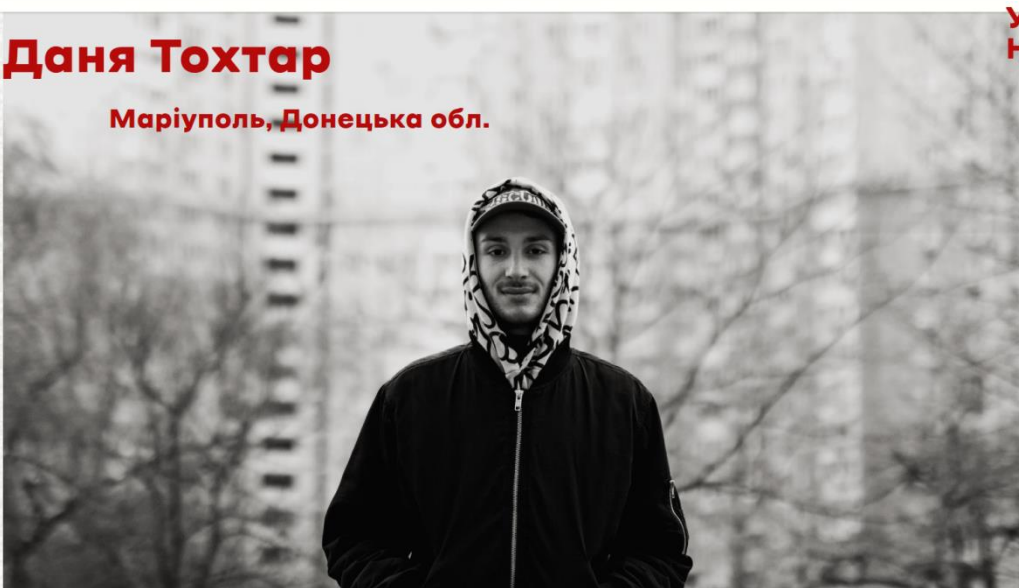
І браслет цей був. А потім ми вже були на Закарпатті, нам бабуся зателефонувала, каже: «В мене буде можливість щось вам передати, хоч щось. Тільки скажіть, що вам треба». Ми із сестрою попросили, щоб нам передали наші іграшки. Нам нічого більше не треба було – тільки передайте іграшки і все. Ми не знали, де вони, тому що ми три рази пакувалися на «зелений коридор», якого нам не дали, і це все розпаковували потім назад і залишали в машині. І де вони, ми не знали взагалі.

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

Даня Тохтар

Маріуполь, Донецька обл.

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

У МЕНЕ НЕМАЄ ДОМУ

— Ми виїхали 24-го по квитках абсолютно спокійно, що не дивно. Ми просто приїхали ввечері на вокзал. Звичайно, всі дуже нервувалися. Я вмовляв маму: «Давай виїжджай скоріше». Вона ніби казала «так», але я розумів, що вона це каже просто, щоб ми більш-менш спокійно поїхали.

Дуже нервова була поїздка в тому сенсі, що ми їдемо й не знаємо, чи доїдемо, тому що чути вибухи і в Маріуполі було весь день, і дуже стресовий день був — із четвертої ранку ми на ногах. І ми в провідника якось запитали, чи ми взагалі доїдемо нормально. Він каже: «Ну якщо приїдемо в Нову Каховку. Тоді доберемось». І власне доїхали.

Родині пощастило, на жаль, не так сильно, тому що в мене дуже вперті старі — бабуся з дідусем. У них дуже лампова квартира була в центрі міста. І вони дуже не хотіли їхати. І мама сказала, що вона їх вивезла силою, тому що вони були вдома, а в них квартира вікнами виходить просто на драмтеатр. І вони там були, коли його розбомбили.

І це, по-перше, був величезний шок, а, по-друге, мама їх вивезла через те, що кожен день чула, що все ближче й ближче вибухи.

У МЕНЕ НЕМАЄ ДОМУ

Власне, слава богу, що вона це зробила, бо через деякий час, може, через тиждень квартиру просто... Там розлом іде через увесь дім. Квартири не лишилось, там просто шматка **дому нема.**

— Чи зруйнували саме твій будинок?

— Так, його вже знесли навіть. Саму квартиру не зламували, тому що вона просто вигоріла. І там хтось із наших знайомих залишився в Маріуполі, і вони приходили фотографувати через вікно у дверях.

У МЕНЕ НЕМАЄ ДОМУ

Дім бабусі та дідуса Дані

Там видно, що відразу йде на мою кімнату, і там просто чорне все власне. Якись чорні шматки чогось валяються — я так і не зрозумів, то шафа чи диван — в абсолютно неприродній позиції.

І вікно пластикове просто зникло, ніби його й не було там ніколи. І нещодавно мені мама скидала інформацію, що наш будинок знесли вже, організували демонтаж, так би мовити.

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

— Чи плануєте відбудову будинку, чи будь-чого взагалі?

— Хто ж знає? Будуть, напевно. Я сподіваюсь.

— Ти б хотів цього?

— Ну звичайно. Це було б непогано — мати місце, де ти жив. Звичайно, це буде інше місце. Це буде проста абстрактна згадка про те, що було, але, я думаю, головне, що потрібно Маріуполь спочатку відвоювати. Бачив уже новини, що окупанти нарешті тікають саме туди, а це означає, що лінія зіткнення потрошку наближається до мого міста.

А це означає, що після якоїсь хвили чергових боїв — я сподіваюсь, й без боїв — вони просто втечуть із міста, як утекли з Херсона. Я насправді дуже переживаю за своє місто. Я моніторив паблік «Маріуполь сьогодні», і там дуже тривожні новини про те, що і маніяк якийсь з'явився, який дівчат вбиває, і те, що там окупанти просто, звичайно, займаються тим, чим займаються всюди.

Вони граблять просто все. «Нам сказали, треба зробити нові вікна. Ми

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

Данило Жученко

Попасна, Луганська обл.

— Привіт! Розкажи про себе, будь ласка: як тебе звати, скільки тобі років і звідки ти.

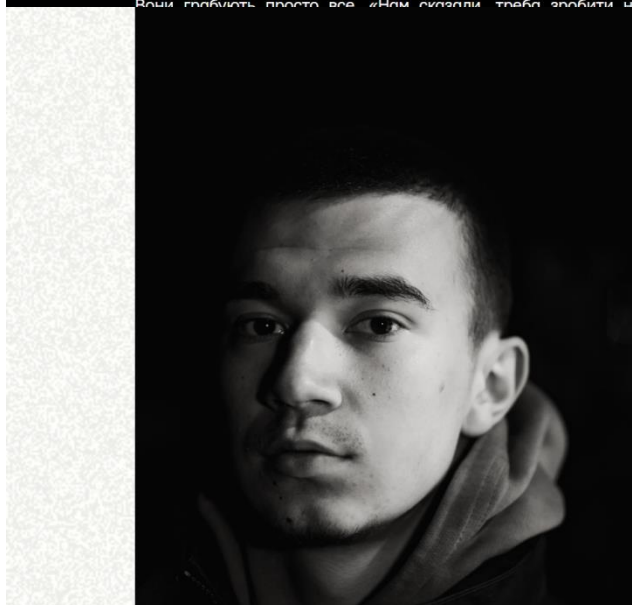
— Привіт! Мене звати Данило, мені 21 рік і я з міста Попасна Луганської області.

— Чи ти був удома, коли почалося повномасштабне вторгнення?

— Ні, на початок повномасштабного вторгнення я був у місті Рівне, тобто по суті не застав якихось активних бойових дій у моєму місті.

— Чи були батьки вдома?

— Батьки на момент повномасштабного вторгнення були вдома в Попасній. Вони там перебували до кінця березня. Перші три тижні було відносно тихо, тобто Київ був такою гарячою точкою, Київ і область. І вони спочатку вирішили залишитися там, бо там спокійніше.

Після того, як почалися активніші дії на Донбасі, батьки намагалися виїхати, але через постійні обстріли їм не вдалося. Зник зв'язок. Десять приблизно три тижні ми не могли взагалі зв'язатися.

**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

Ми зв'язувалися завдяки сусідам, які були вдома та дивом вловили зв'язок на п'ятому поверсі. Це п'ятиповерховий будинок, тобто піднімалися нагору, коли був, так би мовити, момент затишшя. Тоді ловили зв'язок і мінімально відписували просто, що всі живі, все добре. Після того, як було пряме влучання в наш під'їзд, зв'язок абсолютно зник. Більшість людей просто втомилися сидіти в підвалах і виїхали вже власними силами. Батьків вивезли волонтери. Спільні знайомі завозили гумдопомогу, і вдалося все-таки забрати моїх батьків. Вони виїхали в Бахмут. Побули в Бахмуті деякий час і після цього потягом через пів України вони якимось дивом добралися до Києва.

2022

2014

**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

— Чи пам'ятаєш ти бойові дії до цього року, як це було 2014 року?

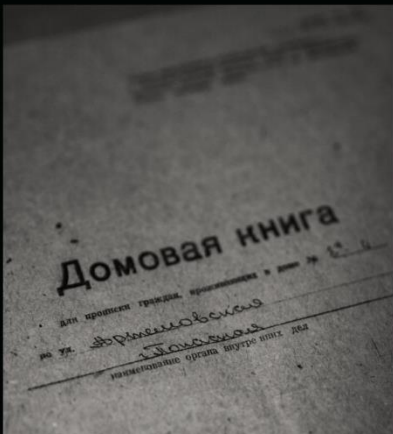
Мабуть, у травні почали підтягуватися до Попасної всілякі «бородаті», типу чеченці. Переважно ті, хто «топили» за оцей російський мір, це просто якісь відбиті маргінали, алкаші — набридло мого міста. Або ж дядьки, які в 90-х мутили якісь справи. Їх поставили за головних, і вони просто за копійки почали наймати якихось бомжів, алкашів, щоб ті стояли на блокпостах, «наїжджали» на проукраїнськи налаштованих людей. Таких людей на 14-й рік була меншість.

Особисто з мого кола спілкування, мабуть, відсотків вісімдесят підтримували рашку повністю. Щодо думки моїх батьків про все, вони максимально аполітичні. Тобто всі ці референдуми — ніхто не брав там участі. Байдуже, яка влада, — аби добре жилося. Наприкінці весни почали заїжджати бойовики скоріш за все, тому що такі, кавказці. Просто «бусами» приїжджали. Величезну кількість зброї почали завозити.

І ми тоді з хлопцями — нам там було 13-15 років — ходили містом, просто видивлялися. Висіли триколори. Деякі люди були натхненні подіями Майдану, тобто Революції Гідності. Пропонували знімати ці прапори, але якось страшно було. Ну й висіли собі. У липні буквально за п'ять днів до того, як наші Збройні Сили почали деокупацію міста, я виїхав до Києва до сестри. Там залишилися батько з матір'ю. Особливо таких сильних бойових дій не було, місто брали, мабуть, два дні. Було кілька прильотів по будинках, але це знову-таки міні, ніяких снарядів чи чогось. Мінімальні руйнування.

**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

Із 14-го року місто було підконтрольним Україні, це прифронтове місто. І 14-й-15-й рік — це найактивніша фаза бойових дій у місті. Під час зимової кампанії, тобто всілякі дебальцевські бої, місто сильно обстрілювали із сусіднього Первомайська всім, починаючи з «Градів»: міни, ствольна артилерія, танки — по жилих районах.

Таких сильних руйнувань не було, максимум вилетіли вікна. Люди, звичайно, теж гинули, коли прилітало по якихось зупинках чи просто у дворах. Ні з того ні з цього починався обстріл, і ти ніяк не вгадаєш. І переважно такі люди, безстрашні, гинули.

Або спускалися просто в підвал чи щось інше. Я пам'ятаю обстріл, точно число не згадаю, але, мабуть, через два тижні після Нового року, 2015 рік. Ми з батьком приїхали до бабусі в гості, вона готувала їсти. Ми сидимо і затряслися дуже сильно вікна. Ну, не вперше, ми просто подумали, що нічого страшного.

І потім буквально через кілька секунд інше сильніше, вікна ледь не видітають. Я беру бабусю, ми забігаємо до ванної. Кричу батькові, щоб

Я поїхав до батька, а бабуся з мамою залишилися у квартирі. Теж періодично — ну як періодично, постійно — були обстріли міста. Канонада постійна: ти прокидаєшся під канонаду й засинаєш під канонаду. Бойові дії йшли досить далеко від міста, але дуже було чути, бо зима й земля промерзла й була луна, просто дуже сильно чути.

Я пам'ятаю картину: сиджу, ні світла, нічого немає. І просто так — вибухова хвиля, «бах» перший раз. І я чітко запам'ятав, що я лежав на дивані і дивився просто на кухню. Стояла олія соняшникова. І я чітко пам'ятаю, що вибух — і пляшка олії переливається. Ось це я якось чітко запам'ятав.

Бабуся з матір'ю приїхали через два дні. Їх привіз батько, оскільки і мама, і бабуся захворіли. Вони постійно сиділи в підвалі, там досить холодно було, і батько перевіз їх до нас. Вони приїхали, нагріли поїсти. Я сиджу їм. І вони кажуть, що приляжуть відпочити. Починається обстріл черговий, і вибухи ближче й ближче.

І я — це якесь передчуття, мабуть — просто піднімаю бабуся, піднімаю матір. Кажу: «Давайте до мене в кімнату». У мене кімната виходила на город. Там одне вікно і правило двох стін. Я навіть не знав про нього.

**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

**І я заводжу їх до себе в кімнату,
оскільки вона «найглухіша».**

**Мати лягає на ліжко,
бабуся сідає в крісло**

**а я просто стою у
дверному отворі.**

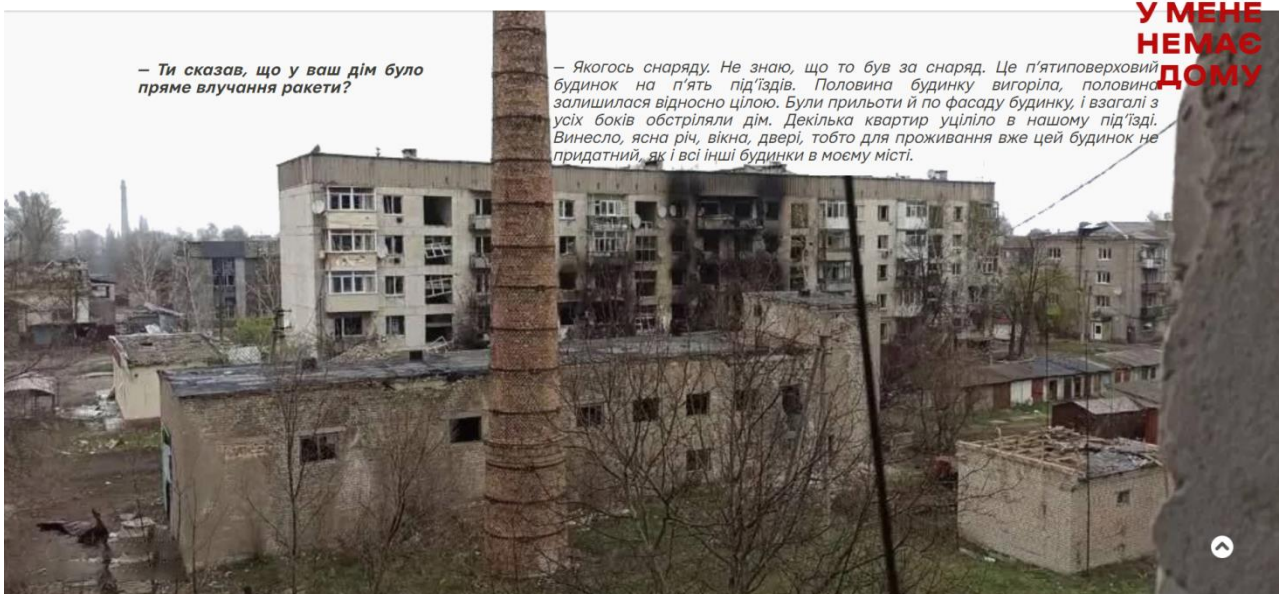
**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

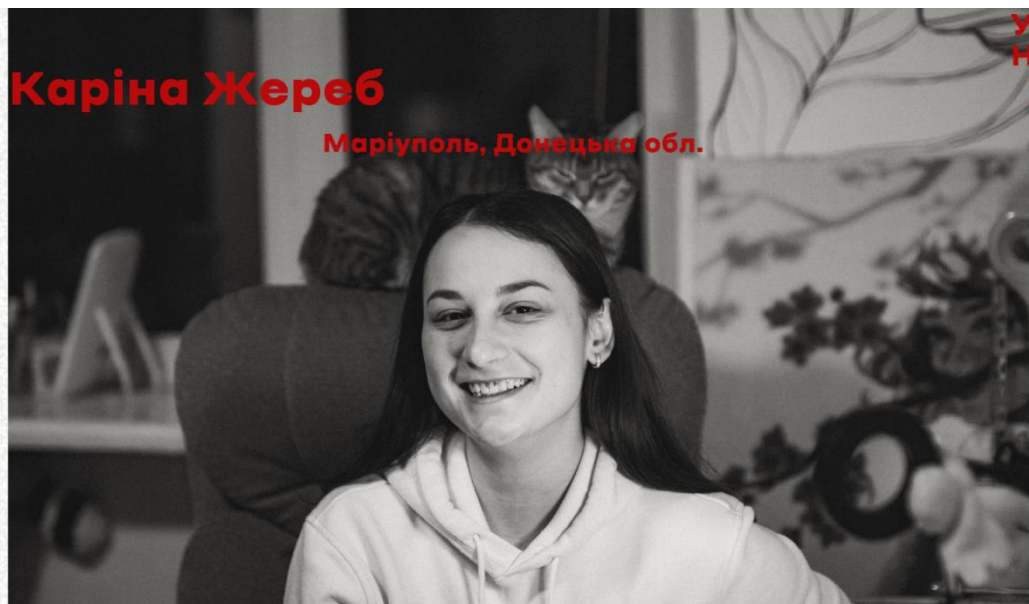
Чую виліт
впало. І во
дорухуват
Розплющу
в домі. Пер

— Ти сказав, що у ваш дім було
пряме влучання ракети?

— Якогось снаряду. Не знаю, що то був за снаряд. Це п'ятиповерховий
будинок на п'ять під'їздів. Половина будинку вигоріла, половина
залишилася відносно цілою. Були прильоти й по фасаду будинку, і взагалі з
усіх боків обстріляли дім. Декілька квартир уціліло в нашому під'їзді.
Винесло, ясна річ, вікна, двері, тобто для проживання вже цей будинок не
придатний, як і всі інші будинки в моєму місті.

**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

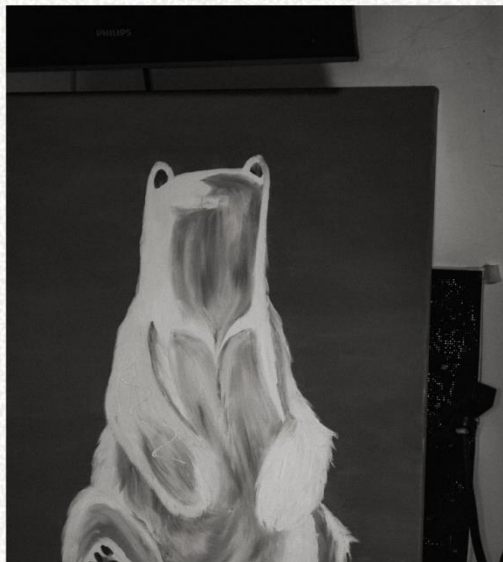

Каріна Жереб

Маріуполь, Донецька обл.

**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

— Розкажи, як тебе звати, скільки тобі років і звідки ти.

**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

— Мене звати Каріна. Мені 23 і я з Маріуполя. Зараз перебуваю в Києві.

— Чи була ти вдома в Маріуполі, коли почалося повномасштабне вторгнення?

— Ні, не була, я тільки буквально поїхала звідти. Я мала їхати якраз шостого березня назад і в останній момент обміняла квитки й мала їхати в кінці лютого. Подумала, що не встигну домалювати картину й подумала, що я краще візьму через тиждень.

І так вийшло, що воно якраз мене так відвело, що я там не опинилася. 23-го числа в Маріуполі скоротили всю поліцію. Віддали всі трудові книжки й документи. Усі, хто хотів, виїхав, хто захотів залишитися, той залишився. Маму 24-го теж «розрахували» (вона вихователька в дитячому садку), тому всі знали заздалегідь, що це буде.

І просто всі такі: «Як?!» Тато телефонує, каже: «Мені друзі зараз телефонують. Усіх скорочують, їм віддають трудові і все. То ти теж подумай, їхати тобі в Маріуполь чи ні». Ми не вірили, що 24-го буде наступ. І в 6 березня мала бути в Маріуполі. 24-

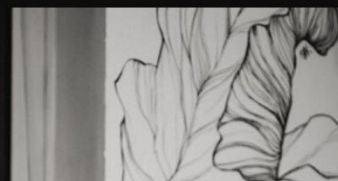
— А та частина сім'ї, що виїхала. Коли вони виїхали і куди?

**У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ**

Тридцять сім днів вони не виходили на зв'язок. Ми не знали, що вони і де.

Потім другого чи сьомого квітня вони зателефонували. І через півтора місяця ми змогли їх звідти забрати, щоб вони відпочили. Бабуся з дідусем залишилися там, вони не захотіли виїжджати, і ще одна бабуся теж. Виїхала моя мама, тітка, мій брат — і все, вони утрюх виїхали лише.

Поїхали до Словаччини. Я була у Словаччині — мене забрала моя тітка. Вони приїхали туди ж, побули там півтора місяця, відпочили, отямалися, бо вони просто хотіли виїхати кудись, і потім повернулись. Мама повернулася, вона

поїхали до Словаччини. І була у Словаччині – мене забрала моя тітка. Вони приїхали туди ж, побули там півтора місяця, відпочили, отямилися, бо вони просто хотіли виїхати кудись, і потім повернулись. Мама повернулася, вона там зараз, бо там наша бабуся, дідусь, наші будинки.

Я не знаю, як мені пощастило, але в мене цілий будинок. А тітка з братом у Дніпродзержинську (зараз Кам'янське – прим. авт.), бо треба доучитися – він в одинадцятому класі. Бо вчитися незрозуміло де, здавати ЕГЭ чи взагалі що воно там на якійсь незрозумілій території... І він в Україні вчиться. А так вони виїжджали, щоб відпочити.

— Зараз ви зв'язуєтеся з ними?

— Так, зараз у них є інтернет, є зв'язок, але не мобільний, а тільки через wi-fi. Мобільний є, «Фенікс» чи щось таке, але ми через нього не зв'язуємося, бо він такий собі. І коли мама приходить додому із роботи з бабуся, там у дідуса в приватному секторі комп'ютер поставили, підключили інтернет.

Зараз уже налагодили контакт, але на початку там взагалі... Коли вони лише вийшли на зв'язок, це було просто якесь пекло. Ми зв'язувалися, коли був якийсь комутатор. Справді як в сср, ти дзвониш жіночці, нажимаєш кнопку, вона з'єднує тебе з цим номером.

Так, і там є якийсь додаток, ти телефонуєш і там є два номери, які ти набираєш. Далі потрібно ввести номер, із яким ти хочеш зв'язатися, й чекаєш, доки воно тебе з'єднає чи ні – як пощастить. Але коли вперше зателефонували, то це, звичайно, було навіть дивно.

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

Картина Маріуполя

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

У МЕНЕ
НЕМАЄ
ДОМУ

Буває, стоять поруч будинки, то один повністю зруйнований, а інший навіть із вікнами. Це просто якийсь рандом. Я рада, що мій будинок не постраждав. Постраждав паркан, зруйнувався. Моя люстра – у мене такі колби були скляні – від того, що хитався будинок, побилася.

І пес утік.

— Просто втік?

— Так, мама казала, що десь тиждень вони не виходили взагалі з підвалу. Якраз у цей час прилетіло до сусідів і зруйнувався наш паркан, і він утік.

Улюблена книга карини, яку вона забрала із собою

— Ти кажеш, що саме твій будинок не постраждав від бомбардування. А будинки твоїх рідних?

— Маріуполь лише здається таким маленьким, а насправді це велике місто. І той район, де розташований мій будинок, моєї тітки, дідуся й бабусі (вони всі досить близько один до одного, можна пішки дійти), дуже швидко захопили росіяни.

І вийшло, що моя частина, де мій будинок приватний (у нас усіх приватні будинки, а в бабусі квартира), опинилася збоку, куди не прилітало. Мій будинок узагалі особливо не постраждав, навіть вікна залишилися.

А в будинку тітки — він по діагоналі від мого на цій же вулиці — немає вікон і дуже сильно побило дах. І на цій же вулиці в дідуся теж повилітало скло, побило дах. І в бабусиній квартирі теж повилітало скло.

А квартира іншої бабусі, по татовій лінії, — там просто будинок під знесення. Потрапили якраз у її крило і там у п'ятий і шостий під'їзд, то виходить, що його знесуть скоро. Його вже почали зносити.

— Я чула, що багато зносять.

